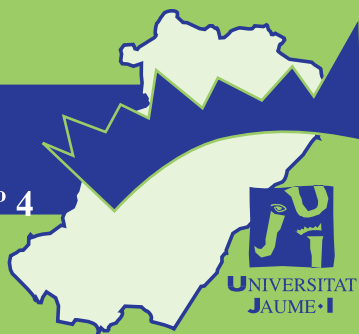

dossiers
d'extensió
universitària

Nº 4

Experiències de desenvolupament rural a les comarques de Castelló

peu

The word 'peu' is written in a large, white, serif font. A blue outline map of the Castellón province is overlaid on the word, with the map's shape filling the letters.

Servei d'Activitats Socioculturals
Vicerectorat de Promoció Universitària, Sociocultural i Lingüística
Universitat Jaume I
Edifici Rectorat
Campus del Riu Sec
12071 Castelló de la Plana
Tel. 964 728 873. Fax. 964 728 869

Edita: Servei de Comunicació i Publicacions. Universitat Jaume I.
Depòsit legal: CS-363-201
ISSN: 1578-5904
Imprimeix: Sichert, S.L. · Vila-real.

EXPERIÈNCIES DE DESENVOLUPAMENT RURAL A LES COMARQUES DE CASTELLÓ

Presentació. <i>Margarita Porcar Miralles</i>	5
L'extensió universitària i la intervenció en el territori. Una proposta de dinamització cultural de les àrees rurals	7
<i>Albert López Monfort</i>	
El curs de catalogació del patrimoni cultural com a projecte cultural al territori	27
<i>María Cervera Soler i Ángel Portolés Górriz</i>	
País@rural, projecte d'acompanyament d'iniciatives socioculturals al món rural	
País@rural, la formació més a prop	37
<i>Miguel Ángel Martín, Albert López i Vicente Zapata</i>	
Reflexions sobre el manteniment de la vitalitat del món rural	44
<i>Vicente Manuel Zapata Hernández</i>	
Desenvolupament cultural i identitat territorial: una aposta exclusiva de la Universitat Jaume I per a la participació i la formació	51
<i>Miguel Ángel Martín Cuesta</i>	
Agenda21 Local de Benllloch	56
<i>Xavier Ginés Sánchez i Eugeni Trilles Fabregat</i>	
El Maestrat; mirant al passat, projectant el futur	69
<i>Tomàs Segarra Arnau</i>	
Estratègies de comunicació local per al desenvolupament. Connectem una xarxa de comunicadors a l'interior de Castelló	75
<i>Albert López Monfort, Vicent A. Querol Vicente y Emilio Sáez Soro</i>	

Margarita Porcar Miralles
Vicerectora de Promoció Universitària, Sociocultural i Lingüística

El que jo puga dir en aquestes línies, les idees que comente, els temes als quals faig referència, a mode de presentació del número 4 de Dossiers, els lectors ho trobareu àmpliament desenvolupat al llarg de la publicació que teniu ara a les mans. Potser el missatge institucional és, simplement, valuós pel fet que mostra el suport ferm, en tot allò escrit, de la institució que hi ha al darrere.

Des de la creació de la Universitat Jaume I es va convertir en prioritari un objectiu: arribar amb molta força a l'entorn, al territori que ens reclamava i ens donava raó de ser. Era Castelló, amb la seua diversitat territorial, social i cultural allò que demanava un centre d'educació superior, on la ciència i el coneixement es posaren al servei del conjunt de la societat, diversa i heterogènia, com he dit.

Una tasca complexa, però entusiasmant, era la d'arribar als municipis que tenien un potencial tan fort com el d'altres més atesos al llarg del temps per les administracions públiques o, simplement, amb circumstàncies menys adients per aconseguir desenvolupar-se. Parle de circumstàncies geogràfiques, demogràfiques, econòmiques, comunicatives, etc., però amb uns fonaments històrics i culturals inqüestionables, que havien estat minvats per la resta de les que he mencionat abans.

Amb aquests antecedents es va crear el Programa d'Extensió Universitària, que conjuntava les eines pròpies d'una institució com la universitària i la disposició i els mitjans econòmics de l'administració pública; en aquest cas, de l'Excel·lentíssima Diputació Provincial de Castelló.

Vam encetar un projecte en el que, com no podia ser d'una altra manera, la formació, la divulgació del saber, el diàleg i la crítica continuada, ens portarien a l'avanç. Extensió Universitària va nàixer amb un propòsit: oferir formació per avançar.

Crèiem, i creiem que, només a partir del coneixement de les pròpies mancances i també, evidentment, dels propis recursos, es pot fer camí. L'exigència arrossegava, si més no, el convenciment i el treball de moltes persones disposades a assumir el risc, a facilitar, malgrat les dificultats, l'empresa col·lectiva.

El que teniu ara al davant és un balanç, teòric i pràctic, de la nostra experiència. Però vull remarcar amb força que, quan dic "nostra", parle d'objectius comuns, d'experiències compartides. Extensió Universitària és una veritable extensió en el sentit més literal del terme. Res hagués sigut possible sense el protagonisme dels agents socioculturals, dels que viuen i s'esforcen per traslladar als seus municipis els principis del programa.

Com a universitat, hem organitzat un Màster en Gestió de Projectes Culturals, hem realitzat cursos de formació sobre turisme rural, sobre catalogació del patrimoni cultural i històric, sobre l'aplicació de les noves tecnologies al món rural, hem propiciat el debat sobre l'Agenda 21 de la Cultura, etc. Únicament llavors que no haurien fructificat sense el compromís i treball diari dels que ho han materialitzat en projectes concrets, en experiències reals. Aquí coneixereu una bona mostra, com és País Rural, Agenda 21 de Benlloc, La terra i la pedra...

Hi ha un espai al nostre territori que ens pot aportar, a partir de la intervenció, una font de riquesa infinita. Hi ha un espai que ens necessita i del que necessitem per tindre identitat pròpia i completa. El desenvolupament és una tasca indefugible. Només amb tots els recursos, institucionals i personals, el farem possible.

L'EXTENSIÓ UNIVERSITÀRIA I LA INTERVENCIÓ EN EL TERRITORI

UNA PROPOSTA DE DINAMITZACIÓ CULTURAL DE LES ÀREES RURALS

Albert López Monfort¹
Servei d'activitats socioculturals
Universitat Jaume I. Castelló.

El coneixement constitueix un dels instruments essencials que poden afavorir el desenvolupament del món rural. En aquest sentit, resulta imprescindible aprofitar les tecnologies i habilitats atresorades per la comunitat, potenciar l'educació i l'adquisició de capacitats com a fórmula d'optimitzar l'acció de la població local en els processos de desenvolupament. Hem de considerar que els recursos humans han de mobilitzar la resta de factors i instruments disponibles en el marc local, amb l'objectiu d'aconseguir un òptim nivell de benestar i qualitat de vida.

La formació s'entén com un dret bàsic i fonamental dels individus, i és, al mateix temps, un magnífic instrument de desenvolupament comunitari i personal. En efecte, siga quina siga la manera que adopte la formació, entesa en la dimensió més àmplia d'aquesta, constitueix el millor i més eficaç dels vectors del desenvolupament, ja que contribueix a la valoració del potencial col·lectiu i afavoreix el creixement de la personalitat i capacitat individual. Suposa també una fórmula per integrar tots els agents que interactuen, en el marc local, en un projecte comú.

La Universitat ha d'involucrar-se a estendre i contribuir a garantir el dret dels ciutadans i ciutadanes al coneixement i a la formació. En reconèixer el seu paper aglutinador, àmpliament acceptat i amb el suport de tots, la Universitat ha d'impulsar estratègies i accions tendents a projectar la seua essència en la societat.

(Sogorb, 2000)²

1. Coordinador del programa d'Extensió Universitària 1988-2005. Universitat Jaume I.

2. Jornades d'Avaluació del Programa d'Extensió Universitària 2000. Sogorb

El text que he seleccionat per a introduir l'article sintetitza els valors més importants del programa d'Extensió Universitària de la Universitat Jaume I. El camí recorregut fins a la redacció d'aquest document en les Jornades d'Avaluació de l'any 2000 ha estat llarg i lent però constant, perquè el missatge cale a poc a poc en els diferents estrats de la societat. Encara no hem arribat a les capes més profundes, però crec que estem en el camí.

I. Antecedents

La Universitat Jaume I, a banda dels objectius tradicionals (docència i investigació), assumeix la missió de dedicar especial atenció a l'estudi i desenvolupament de la cultura i a participar en el progrés i desenvolupament de la societat. Aquesta declaració d'intencions quedaria desenvolupada en l'ideari i model estratègic del Programa d'Extensió Universitària.

Els programes d'extensió universitària de les universitats de l'estat comparteixen el repte de fer present la universitat en el territori i d'instrumentalitzar la cultura com a vehicle de comunicació i acostament a la realitat social.

La Declaració de 1998 de la UNESCO sobre l'educació superior adjudica a la universitat la competència de *contribuir a **comprendre, interpretar, preservar, reforçar, fomentar i difondre les cultures nacionals i regionals, internacionals i històriques, en un context de pluralisme i diversitat cultural***³.

Segons la LOU, entre les funcions de la universitat figura la difusió, la valoració i la transferència del coneixement al servei de la cultura, de la qualitat de vida i del desenvolupament econòmic, així com de la difusió del coneixement i la cultura a través de l'extensió universitària i la formació al llarg de tota la vida. Recentment, els vicerectors responsables dels programes d'extensió universitària, reunits a Alacant, van determinar que «*La universitat, per mitjà de l'extensió universitària, té com una de les missions fonamentals erigir-se en promotora de la creació i difusió del pensament crític i del foment de la cultura entre la comunitat universitària i la societat en el conjunt d'aquesta, per a la consecució d'una formació integral de la persona en el procés d'educació permanent. Entre els seus objectius s'estableix la cooperació al desenvolupament, la transformació social i cultural, la creació i difusió d'hàbits i formes culturals crítiques, participatives i solidàries, així com una formació permanent, oberta i plural*».

La Universitat pren, així, consciència del deute moral que té amb el territori.

2. Universitat i territori

Tradicionalment, les universitats han contribuït a l'èxode intel·lectual de les zones perifèriques. Han deixat aquestes sense potencials dinamitzadors polítics, socials, culturals i econòmics; per a no afrontar després ni el fet local, ni el comarcal, ni les problemàtiques socials, econòmiques i culturals d'aquestes zones i projectar-se cap a les ciutats del món. «Aquesta orientació s'explica per la pervivència d'un prejudici que fa pensar que no poden traure res positiu del seu entorn, ja que, per ser de qualitat i amb prestigi s'ha d'orientar-se en l'àmbit estatal i internacional. Ser local o regional ha sigut considerat un insult per a l'"Homo academicus"».

Els **Estatuts de la Universitat Jaume I** reconeixen la capacitat i la competència d'aquesta per intervindre en el territori de les comarques de Castelló. Aquesta declaració de principis ha sigut una constant al llarg de la curta vida de la Universitat. El territori ha estat sempre més present en la construcció i definició de les voluntats de la Universitat que en la política cultural.

Des de la Universitat, i des de la cultura, utilitzaré el concepte **territori cultural** per referir-me a l'espai d'intervenció. Segons Marcel Gés⁵: «El territori cultural pot ser entès, molt àmpliament, com el lloc de la representació, del símbol. El lloc on la persona estableix una xarxa de relacions simbòliques. El territori és, en definitiva, el context necessari per al desenvolupament humà. El lloc de la comunicació». Símbol, desenvolupament humà i comunicació, tres elements presents en l'ideari del PEU.

2.1. Àmbit rural

El món rural està en crisi; assistim a la decadència i a la desaparició d'un model de vida. Aquest fet coincideix, a més, amb la presència d'una cultura urbana depredadora d'uns valors intrínsecament associats al món rural que pot provocar una urbanització residual de les identitats locals rurals.

La UNESCO i la Dècada Mundial per al Desenvolupament Rural posaven l'accent en la necessitat de reafirmar una identitat cultural rural, distinta i variada, quan açò suposa protegir i preservar les característiques especials d'aquesta cultura i fer-les compatibles amb models econòmics rendibles.

Només es pot intervindre en l'àmbit rural des d'una perspectiva global que interrelacione tots els factors que participen del desenvolupament. El desenvolupament

3. Declaració mundial sobre l'educació superior en el segle XXI: visió i acció. 9 d'octubre de 1998.

4 Michel Bassand. Cultura y regiones de Europa.

5 Marcel Gés. Coordinador de programes d'Interarts (Observatori Cultural del Consell d'Europa).

pament sostenible ha de combinar les necessitats humanes, ecològiques, econòmiques i culturals.

Únicament aportaré algunes dades demogràfiques per dibuixar l'escenari humà on intervenim i que ens ofereixen algunes claus que ajuden a entendre la dimensió del PEU.

TAULA I. Agrupació dels municipis per nombre d'habitants

Habitants	<100	100 - 200	200 - 500	500-10.00	10.00-5.000	5.000-10.000	>10.000
Nº de mun.	15	21	28	25	28	8	10
Nº d'hab.	1.011	3.185	8.680	18.327	57.471	51.123	377.442

Font: Institut Valencià d'Estadística

3. Cultura i identitat cultural

De què parlem quan parlem de cultura? Segons la declaració sobre els drets culturals, el terme comprèn els valors, les creences, les llengües, els coneixements i les arts, les tradicions, les institucions i les formes de vida mitjançant les quals una persona o un grup expressen els significats que atorguen a l'existència i al desenvolupament d'aquests⁶.

La Conferència Mundial sobre Política Cultural va considerar que la cultura era una font de renovació intel·lectual i creixement humà: «És cultura allò que pro-

porciona a la persona la capacitat de reflexionar. Allò que fa que siguem éssers humans racionals, dotats de judici crític i sentit de compromís moral. És a través de la cultura que l'home s'expressa, és conscient de si mateix, reconeix la seua imperfecció, qüestiona els seus actes, busca incansablement nous significats i produeix obres a través de les quals transcendeixen les seues limitacions»⁷.

L'expressió «identitat cultural» és entesa com el conjunt de les referències culturals per les quals una persona o un grup es defineixen, es manifesten i volen ser reconeguts. La identitat cultural implica les llibertats inherents a la dignitat de la persona i integra, en un procés permanent, la diversitat cultural, l'àmbit particular i l'universal, la memòria i el projecte.

A tot aquest fons ideològic que ha sustentat el treball del PEU durant els últims anys, recentment hem incorporat els plantejaments que defensa l'Agenda 21 de la Cultura⁸. Igual que les ciutats i els governs del món que s'han adherit a la declaració, nosaltres també volem declarar el nostre compromís amb els drets humans, la diversitat cultural, la sostenibilitat, la democràcia participativa i la generació de condicions per la pau.

4. Característiques del programa

L'àmbit d'actuació del programa és la zona rural de la província de Castelló que, en el nostre cas, el formen els municipis amb menys de 5.000 habitants.

Aquests municipis, en general, es caracteritzen per tindre pocs recursos econòmics i, al mateix temps, un elevat potencial de recursos culturals sense aprofitar. La piràmide de població està clarament invertida. No obstant, ens hi trobem amb col·lectius situats en la franja de la mitjana edat molt actius, però que no disposen dels recursos metodològics necessaris per ser més eficaços.

Una altra de les característiques del programa és que l'oferta s'estructura a partir de la demanda real detectada pels agents socials que treballen als municipis. A fi de fer operativa aquesta font d'informació es va constituir la taula tècnica que, actualment, la constitueixen més de 30 tècnics en actiu que ens permeten programar de baix cap amunt, des de la demanda.

6. <http://www.unescocat.org/dccat.html>.

7 UNESCO, Conferència Mundial sobre Política Cultural (Ciutat de Mèxic, 1982), document final, op.cit.

8 A21 de la Cultura.

4.1. Els objectius.....

4.1.1. Els objectius principals del programa són els següents:

- **Assumir la funció reflexiva sobre temes relacionats amb la formació en el món rural.** L'anàlisi prèvia al disseny del programa va confirmar una de les hipòtesis de treball: hi ha molta formació i poca reflexió, la qual cosa provoca una oferta poc adaptada a les necessitats reals i, en conseqüència, un desaprofitament dels recursos econòmics i personals que afecten negativament les dinàmiques del territori.
- **Potenciar el desenvolupament rural en les zones més desfavorides.** Aquesta seria la missió principal del programa i es converteix en l'eix principal de tot el nostre plantejament estratègic. Treballem des de la perspectiva d'un desenvolupament rural sostenible pel que fa als recursos materials i humans.

4.1.2. Els objectius estratègics

Els objectius estratègics que ens han de portar a aconseguir els objectius generals són els següents:

Interactuar amb el territori des d'un plantejament horitzontal i transversal, i fomentar les estructures estables de col·laboració. Només si som capaços d'establir una veritable comunicació amb el territori cultural podrem aconseguir resultats òptims.

Facilitar l'accés a la cultura (democràcia cultural) i els **processos de creació** (democratització cultural). Volem trencar amb les tradicionals polítiques culturals que centraven una part important de les activitats d'aquestes a facilitar l'accés de la població a la cultura.

Donar suport als processos de cerca o de reconstrucció de la identitat. Estratègicament, considerem fonamental treballar aquest objectiu. D'aquest depèn que una comunitat, reforçada en la seua autoestima, siga capaç d'afrontar el futur amb més garanties d'èxit. Necessitem ciutadans orgullosos del seu passat, convençuts de les seues possibilitats presents i compromesos amb el seu futur.

Donar suport al treball i a la formació dels agents socials. Els agents socials, en la seua condició de dinamitzadors de les accions socioculturals en el territori, han de comptar amb la formació necessària per poder desenvolupar amb eficiència el seu treball i comptar amb el suport de la Universitat per reforçar el seu lideratge en el seu entorn.

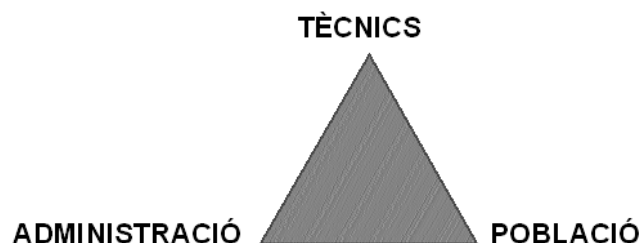

Participar activament en els processos de desenvolupament sociocultural i econòmic. Un programa d'aquestes característiques no tindria sentit si no s'implicara directament, tant en els processos eminentment culturals com en els que contempen una dimensió econòmica. Un dels reptes del programa és situar la cultura en l'eix de tots els processos de desenvolupament.

Generar dinàmiques de reflexió activa a partir de l'experiència. Per garantir que els avanços aconseguits en els projectes es consoliden, és imprescindible dedicar temps a la reflexió activa i crítica sobre els processos i els resultats. El foment d'aquest àmbit ha sigut i serà un dels nostres objectius estratègics més importants.

4.3. Metodologia

La metodologia de treball preveu la relació de tres agents determinants a l'hora d'iniciar un procés d'intervenció en el territori: la població, els tècnics i l'administració. La Universitat assumeix el compromís de construir un triangle bàsic de relacions i de configuració d'un espai de treball comú que conforme les sinergies necessàries per optimitzar tot el potencial.

En el nostre model de planificació, la **població** és una peça clau i per això proposem: conèixer-la, analitzar-la, segmentar-la, respectar-la, integrar-la, animar-la, escoltar-la, mimar-la, etc. En definitiva, incorporar-la al procés des del principi. Recurs humà imprescindible en un procés d'aprenentatge.

Els **tècnics** són catalitzadors dels projectes i han de ser: compromesos, pacients, oberts, multidisciplinaris, gestors de la globalitat, dinamitzadors, dinàmics, capaços de generar sinergies locals. Són els que han d'aportar el **mètode** per treballar.

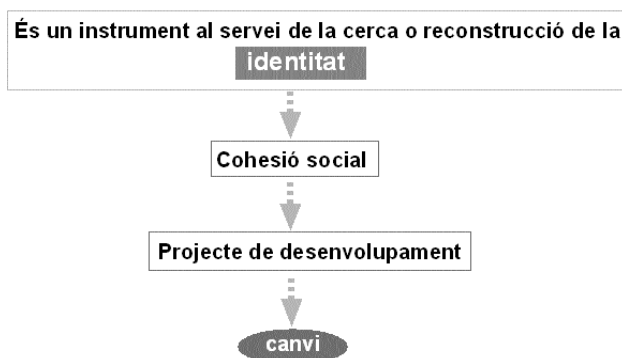
L'**administració** local o supralocal (mancomunitats, Diputació) és la que aporta una part important dels recursos econòmics i materials. Avala les iniciatives dels tècnics i oficialitza la relació de la Universitat amb el territori.

La Universitat, en qualitat de promotora del programa, assumeix el compromís de mantindre i reforçar aquest triangle, imprescindible per continuar avançant en la consecució dels objectius.

5. Instruments per al canvi

5.1. El patrimoni

Un dels instruments amb què hem treballat en els últims anys ha sigut el patrimoni. Tots coincidim que la recuperació/conservació del patrimoni cultural té per si un valor cultural inqüestionable; però no hem d'oblidar que no és l'únic ni, possiblement, el més important. Treballar amb el patrimoni ofereix moltes més possibilitats. En un procés de dinamització sociocultural d'un territori, el patrimoni es converteix en un instrument estratègic al servei del projecte cultural. Les societats han d'aprendre a projectar-se cap al futur a partir del seu passat. Potser, aquest serà el camí que ens porte a recuperar ecosistemes culturals tan fràgils com els que trobem en el nostre territori, víctimes del despoblament.

En el protocol tradicional de catalogació d'elements patrimonials, aquests s'identifiquen o es cataloguen i, en el millor dels casos, es recuperen o es restauren. Aquesta concepció es va veure alterada en el moment que es va considerar el patrimoni com un element d'interès turístic i, per tant, es van incorporar processos de revaloració a les estratègies de desenvolupament turístic del territori.

En el Programa d'Extensió Universitària, hem reinterpretat aquest protocol i el vinculem amb un procés de desenvolupament cultural global.

Amb una metodologia d'investigació/acció participativa i adaptada a les possibilitats de cada entorn hem aconseguit que, durant el procés **d'identificació**, la població es retrobara amb el seu passat, amb les seues arrels, que són, en definitiva, dos elements fonamentals en la construcció/recuperació de la seua identitat. El treball en grups multidisciplinaris, els resultats obtinguts durant el procés de **recuperació/preservació**, les expectatives generades en la població, aconsegueixen que es genere una cohesió social. El treball de **promoció i valoració** pot generar el clima cultural òptim per plantejar projectes de desenvolupament sostenible i àmpliament consensuats amb la població.

Aquest procés lògic, en aparença senzill, tanca una complexa xarxa de gestions, negociacions, equilibris; malabarisme de mètode que anteposa el treball en grup als resultats quantitius.

La importància d'aquest procés radica en el convenciment que sense una identitat forta que implique la població emocionalment amb el futur no es pot generar la cohesió social necessària per iniciar projectes de desenvolupament que responguen a una lògica endògena. En definitiva, parlem de participació ciutadana en la gestió de futur.

5.2. Les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en el món rural

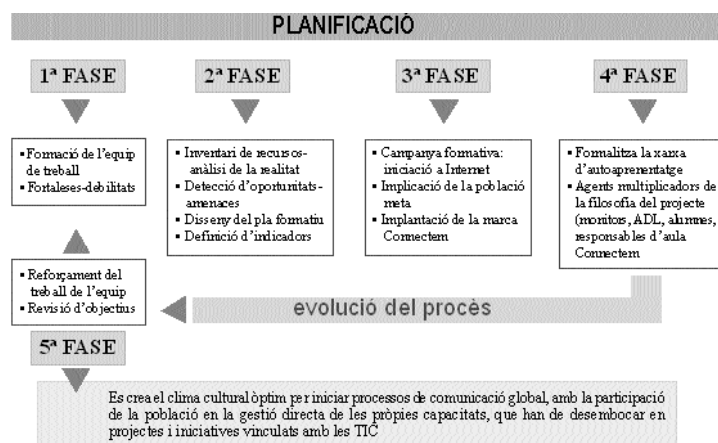
Paral·lelament al treball de dinamització territorial a través de la creació de la xarxa de tècnics, el PEU aposta per l'ús de les TIC com a instrument al servei de les iniciatives de desenvolupament.

El projecte Connectem és una iniciativa que pretén desenvolupar iniciatives de comunicació i gestió de la informació a través d'Internet a l'interior de Castelló. Aquesta iniciativa naix de les possibilitats que ofereix treballar i comunicar-se en xarxa en un medi dispers, comptant amb recursos de suport en la formació i orientació des de la Universitat i d'aportació tecnològica i d'infraestructures des de les diferents administracions. Tal projecte es defineix des d'una visió activa de l'ús dels mitjans i s'orienta a formar comunicadors en xarxa i creadors de projecte de comunicació en Internet per al medi rural de Castelló

No obstant, no hi ha panacees ni utopies quan es tracta d'abordar l'anàlisi de les relacions socials i els processos comunicatius d'aquestes. És il·lusori pensar que les persones es poden convertir en comunicadors mundials de la nit al dia o que fins i tot té algun interès, si és que potser aqueix fet té algun interès per a les circumstàncies en les què pugen viure. En aquests casos, el que es planteja d'una

manera més directa és en quina mesura l'ús d'Internet serveix per millorar els processos que ja existeixen de comunicació i en quina mesura es poden crear altres que siguin d'utilitat a la comunitat local.

Internet ofereix interessants oportunitats a la millora de la comunicació local, però amb una problemàtica en la introducció de la xarxa. A diferència d'altres mitjans de comunicació en què l'ús és simple i directe, com la ràdio, la TV, etc., Internet té una geometria variable d'ús, des del més simple al més complex, que passa per un necessari aprenentatge d'aquest. La necessitat de tindre una base de coneixements d'ús de l'ordinador i la multiplicitat de ferramentes comunicatives disponibles es converteix en la principal barrera per a l'ús generalitzat d'aquest mitjà. Així mateix, és l'increment d'aquest coneixement el que fa que l'ús d'Internet siga més útil i tinga més aplicacions en les diferents necessitats existents.

D'alguna manera, els poders públics han vingut entenent de manera irregular la necessitat de compensar la geometria variable de l'accés a Internet amb vies a compensar l'increment de desequilibris de desenvolupament territorials. En aquesta lògica, s'han posat en marxa alguns programes amb els que es dota progressivament algunes zones rurals d'accessos telemàtics de millor qualitat, així com de dotació informàtica, principalment a través de l'habilitació de xicotets centres informàtics en espais públics⁹.

Les màquines no deixen de ser això: màquines i, per sort, sense vida pròpia. Aquesta obvietat en segons que plantejaments polítics no ho és, i molts van considerar que l'assignació d'equips informàtics resoldria el dèficit d'accessibilitat i el món rural passaria de la lògica analògica a la digital. El resultat va ser una gran inversió en mitjans i poc, molt poc, d'ús real.

⁹ Programes "Internet Rural" i Dissemina.

Aquest era només un dels punts de suport necessaris per mantindre aquesta plataforma comunicativa. El segon punt de suport es desenvolupa amb la formació adequada perquè els usuaris puguin utilitzar de manera adequada el mitjà. El tercer, que fa que la dita plataforma comunicativa pugui mantindre's, es tracta que es generen iniciatives de comunicació i informació en el mitjà, que substancien, realment, una capacitat de comunicació local que millori les relacions socials i econòmiques existents.

6. El procés

6.I. Primera etapa. 1992-1997. Implantació.....

La Universitat Jaume I, amb un any de vida, es planteja la necessitat de mantindre una relació dinàmica amb el territori i accepta la proposta de la Diputació de dissenyar un programa que actue en municipis xicotets. Es pretén contribuir a la millora de la qualitat de vida dels habitants de les vuit comarques, 126 municipis que sumen un total de 4.560.000 habitants, dels quals més d'un 70% es concentren en nou localitats situades en la franja litoral, la qual cosa defineix clarament dues realitats socioculturals extremes, la **zona rural**, pobles xicotets (entre els 25 i els 5.000 habitants), administracions molt precàries, amb pocs recursos, piràmides de població totalment invertides, males comunicacions, que contrasta amb la **zona urbana** on es concentra la indústria i l'agricultura més rendible, el turisme dels operadors turístics, les autovies, les connexions per cable i la Universitat.

L'opció de la Universitat Jaume I va ser la de treballar en la **zona rural** amb el suport econòmic de la Diputació Provincial. Així, es convoca el primer Programa

d'Extensió Universitària al qual només poden accedir municipis amb menys de 10.000 habitants.

El programa treballa des de tres àmbits: la formació, la difusió cultural i la informació. El contingut de l'oferta es dissenya des del SASC, i es recorre a professors de la Universitat i professionals externs que, amb més voluntat que interès econòmic, s'ofereixen a participar en un programa que té com una de les prioritats, adaptar-se a l'usuari; la qual cosa, en molts casos, va significar programar cursos a les 10 de la nit, a més d'una hora de distància amb cotxe de Castelló de la Plana, o en dissabtes, no mai en horari d'oficina.

Amb molt d'esforç, es va tancar aquesta primera etapa amb una participació, l'any 1996, de 25 municipis. Estratègicament, aconseguim trencar el gel, els municipis van començar a rebre informació de la Universitat, molts la fullejaren i uns pocs es van beneficiar d'una oferta totalment gratuïta.

Complim amb la primera etapa del programa, que respon a una necessitat situar-se en el territori, que la Universitat siga vista com una institució pròxima a la gent, apolítica, sense interessos ocults. En cap moment ens oblidem que el món rural havia sigut històricament «maltractat» per la urbanitat. Hi ha una actitud de prevenció, quan no de rebuig, de quasi tot el que ve de la ciutat.

Durant aquesta fase del programa s'aprofita per detectar els possibles interlocutors que actuen de mediadors entre la Universitat i el territori.

6.2. Segona etapa. 1998-2000. Expansió

Sense abandonar definitivament la fase d'implantació del programa, la Universitat decideix potenciar la iniciativa i incorpora un tècnic en gestió cultural al programa i inicia un període d'expansió. S'amplia l'oferta de cursos, conferències i exposicions, es procura atendre les demandes dels usuaris, es reforça la presència de

la Universitat en el territori, l'any 2000 hi participen 70 municipis.

Però, el més destacable i, a la fi, el que ha transformat la dinàmica del programa ha sigut la implicació dels agents locals en la gestió del programa.

A partir de les Jornades d'Avaluació del Programa (1998), obertes als usuaris, agents locals i personal docent que imparteix les conferències i els cursos, es convoca una **Taula Tècnica per a la Formació Rural**, formada per treballadors socials, professors d'EPA, agents de desenvolupament local, regidors (els menys), tècnics municipals de cultura i professors col·laboradors. En aquest fòrum es fa una avaluació contínua del programa, es decideixen els continguts de l'oferta, s'intercanvia informació sobre el territori; en definitiva, dinamitza el programa des del nivell de gestió més pròxim a l'usuari. Els resultats van ser espectaculars: es duplica el nombre de municipis implicats, es redueix al mínim el nombre d'incidències (cursos suspesos, ponents perduts, etc.) i augmenta considerablement la ràtio per activitat.

Els treballs de la Taula Tècnica es reforcen amb la xarxa d'agents locals, amb els que mantenim una relació directa, en alguns casos personalitzada, i ens desplaçem als seus llocs de treball, o compartida amb la resta de tècnics de la comarca en reunions supramunicipals.

Després d'aquest període d'expansió del programa i de consolidació de la xarxa d'agents locals, la Taula Tècnica, a partir de les conclusions de les III Jornades d'Avaluació, planteja un canvi en el funcionament del programa.

6.3. Tercera etapa. 2001- 2004. Consolidació.....

En la tercera avaluació del programa es va qüestionar la metodologia de treball, algunes veus criticaven que s'oferia una formació descontextualitzada. En part tenien raó, però resultava difícil contextualitzar accions sense la participació dels agents. Les dues parts assumim la nostra quota de responsabilitat i plantejem un nou model que mantinga l'oferta general a tots els municipis i desenvolupe accions formatives singulars, i que oferisca, a més, un programa de formació per a agents locals.

Aquest exercici d'autocrítica ha sigut una constant al llarg de tot el procés, la qual cosa ens ha permès estar més prop dels agents socials i conformar una oferta d'activitats i serveis adaptada a les necessitats del territori.

De totes les accions plantejades destacaria les següents:

. Curs sobre Diagnòstic Rural Participatiu (DRP). Especialment dirigit a tècnics que treballen en accions de desenvolupament. Es va assajar una nova metodologia que combinava la formació-acció. Entre sessions passaven uns 30 dies, que

Albert López ■

eren aprofitats pels alumnes per aplicar la metodologia proposada pels professors. Paral·lelament, un grup de cinc alumnes becats, desenvolupava un DRP al paratge natural de la Serra d'Espadà. El treball dels becaris estava tutoritzat pels professors, els resultats d'aquest grup s'utilitzaven com a material de treball en les sessions comunes.

. Programa formatiu: Turisme rural, possibilitats i reptes.

. Programa formatiu: Paratges naturals, possibilitats turístiques.

Aquestes dues accions van plantejar una formació en mòduls independents, que van facilitar que cada alumne o alumna dissenyara el seu itinerari formatiu. Amb la itinerància dels mòduls aconseguírem que la gent es moguera per la comarca a la recerca de la formació desitjada, encara que no ho parega, trenquem amb el mal costum que el curs ha de buscar l'alumne.

. I Curs de Postgrau d'Especialització en Gestió de Projecte Cultural en l'Àmbit Rural. Després de diversos anys treballant amb els tècnics encarregats de dinamitzar els projectes culturals en el territori, detectem que no existia un projecte cultural que justificara les actuacions desenvolupades pels tècnics. Davant d'aquesta evidència plantejem un programa formatiu dissenyat amb l'objectiu de plantejar una reflexió sobre la necessitat de treballar des del marc conceptual del projecte cultural. A partir d'aquest treball de reflexió es van presentar les diferents tècniques per desenvolupar una acció cultural transformadora de l'entorn on es realitza.

. El programa general, a què podien accedir tots els ajuntaments amb menys de 10.000 habitants, mantenia l'oferta formativa, informativa i divulgativa. Els àmbits temàtics tractats han sigut: qualitat de vida, desenvolupament rural, noves tecnologies, idiomes i creació artística. En total, 70 conferències, vuit exposicions i més de 80 cursos.

Els temes més sol·licitats són els relacionats amb la salut (malalties cardiovas-

culars, obesitat, colesterol, etc.) però, també la informàtica, el teatre o el desenvolupament rural tenen un cert públic.

Entre els professionals implicats en el projecte comptem amb: metges, tècnics de turisme, dietistes, fisioterapeutes, arquitectes tècnics, llicenciats en Belles Arts, estudiants d'Humanitats, psicòlegs, psicoterapeutes, etc. També participen entitats com: Fundació Bancaixa, SEMERGEN, etc. En els deu anys de treball hem aconseguit formar un ampli equip multidisciplinari que, a més de professionalitat, aporta la seua vocació per millorar la qualitat de vida dels habitants del món rural.

6.4. Quarta etapa. 2005- 2007. Especialització.....

El futur immediat passa per dissenyar una estratègia que ens permeta continuar l'avanç i la consolidació del treball realitzat. L'opció estratègica serà la de mantindre els serveis de proximitat a usuaris finals i als agents de desenvolupament implicats en la xarxa. Amb aquest fi, s'atendran les demandes dels grups identificats, relacionats amb les activitats formatives del PEU, en dissenyar programes especialitzats.

En aquest moment, ja s'actua en quatre àmbits:

Patrimoni.

Turisme rural.

Tecnologies de la informació i la comunicació.

Projectes culturals.

Paral·lelament, es mantenen i reforcen les estructures que permeten la comunicació entre els agents implicats en el projecte. Així, s'ha creat una llista de distribució, una pàgina web del projecte PAIS@RURAL, un portal cultural que arreplega tota la informació de les activitats culturals que es realitzen en els nostres pobles. Si bé, estem convençuts que les noves tecnologies ajuden a reforçar el treball en equip, també estem convençuts de la necessitat de mantindre, periòdicament, reunions de treball presencials i activitats formatives que ajuden i reforcen els vincles professionals entre tècnics de dins i de fora de la Universitat. Per tant, la Taula Tècnica ha de seguir el calendari de reunions trimestrals, que reforçarem amb totes les activitats paral·leles que considerem necessàries.

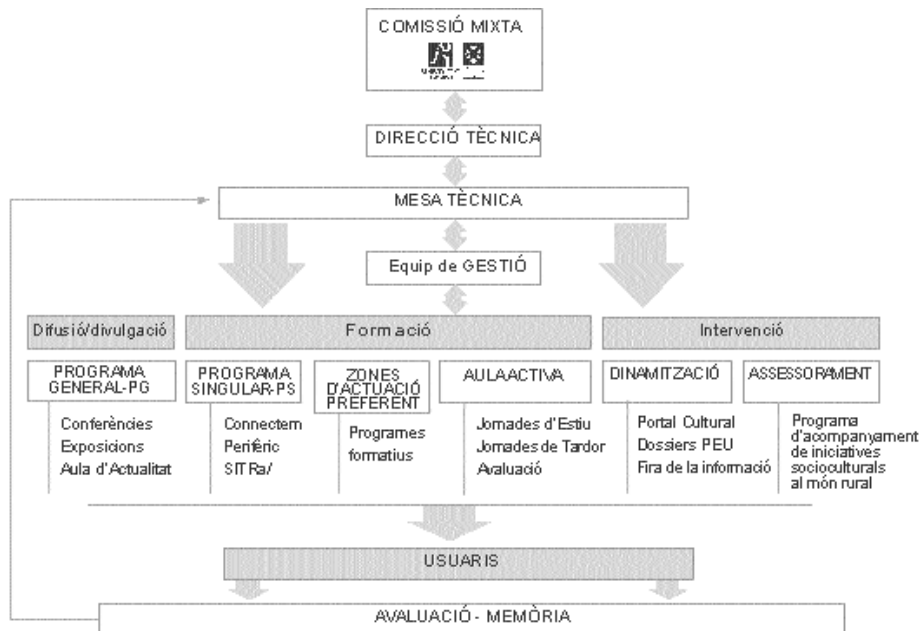
7. El programa

El Programa d'Extensió Universitària que actualment presentem és el producte d'un llarg procés, durant el qual ha sigut sotmès a permanents *controls de qualitat* que han fet d'aquest una ferramenta a la mesura de les necessitats del territori. El procés ha sigut avaluat, analitzat permanentment en els diferents fòrums cre-

ats a aquest efecte, com són la Taula Tècnica, amb una convocatòria trimestral; les Jornades Anuals d'Avaluació, i les diferents reunions de coordinació entre els responsables dels projectes formatius i els grups interessats. Amb totes les aportacions que es fan periòdicament i a partir dels plantejaments ideològics i estratègics del programa, es construeix un ampli marc de treball, que cada any es presenta als usuaris.

7.1. Organigrama operatiu.....

En aquest esquema es veuen de manera gràfica totes les línies de treball amb què compta el programa, així com les relacions que s'estableixen entre els diferents agents implicats en el procés.

7.2. Programa general

El programa general, és a dir, el programa a què poden accedir tots els municipis de menys de 5.000 habitants funciona com un instrument de reforçament de les accions culturals organitzades en els municipis, com per exemple setmanes culturals, jornades, etc.

- Exposicions: en aquest moment, el Servei d'Activitats Socioculturals disposa de nou exposicions que podem oferir, sempre que els ajuntaments es comprometen a habilitar un espai que reunisca les condicions mínimes per acollir-les.
- Conferències: una oferta temàtica prou extensa per poder donar resposta a totes les demandes.
- Cicles de cine: l'Aula de Cine de la Universitat s'ofereix per assessorar i dissenyar cicles de cine, tant de llargmetratges com de curtmetratges.
- Tallers: hem considerat que el format taller, d'un màxim de vuit hores, pot ser l'opció més adequada per oferir en el marc de setmanes culturals, jornades, etc.

7.3. Programa Zones d'Acció Preferent

Aquest model d'actuació es realitza en les zones preseleccionades sobre les possibilitats reals d'aprofitament del programa i amb una estructura de treball en la zona que afavorisca una verdadera sinergia de recursos al servei del desenvolupament.

La proposta participa del principi que van apuntar les jornades d'Atzeneta de gestionar possibles, és a dir, concentrar recursos en les zones rurals amb més possibilitats d'estimular dinàmiques de desenvolupament endogen que, per empatia, incidisquen en les zones pròximes i no afectades de manera directa pel plans.

Una zona d'actuació preferent queda definida segons els criteris següents:

- Disposa d'una xarxa de tècnics, estable i coordinada.
- Ha elaborat una proposta formativa coherent amb el públic seleccionat.
- Assumeix el compromís de coordinar, amb nosaltres, l'acció formativa.

7.4. Projectes singulars

En aquest cas, dissenyarem propostes formatives/divulgatives singulars i després les situarem en el territori. Aquestes poden afectar un municipi o una zona més àmplia, com en el cas de les zones d'actuació preferent. És determinant, per assignar aquestes propostes, que hi haja suport tècnic endogen i una demanda real per part de la població.

7.4.1 Seminari de Turisme Rural

El coneixement, tant del territori com de l'espai turístic que genera, d'acord amb els recursos territorials turístics, igual que les tendències de la demanda actual i potencial, són les claus de partida per a la realització d'una eficient gestió del potencial turístic de les nostres comarques.

7.4.2. Connectem

El projecte Connectem és una iniciativa que pretén desenvolupar iniciatives de comunicació i gestió de la informació a través d'Internet a l'interior de Castelló. Aquesta iniciativa naix de les possibilitats que ofereix treballar i comunicar en xarxa en un medi dispers, comptant amb recursos de suport en la formació i orientació des de la Universitat i de suport tecnològic i d'infraestructures des de les diferents administracions. Aquest projecte es defineix des d'una visió activa de l'ús dels mitjans i s'orienta a formar comunicadors en xarxa i creadors de projecte de comunicació en Internet per al medi rural del Castelló.

7.4.3. Perifèric

Circuit de microespectacles i formació a les comarques de Castelló. Una proposta que uneix formació i espectacles amb l'objectiu de crear públics i oferir possibilitats de participar en el fet creatiu a partir de la formació actoral que ofereix el programa.

7.5. Dinamització.....

En aquest apartat, el principal protagonista és l'agent social implicat, actiu i dinàmic, que treballa pel futur dels pobles. Oferim tres ferramentes que considerem estratègiques per la consolidació de les actuacions dels agents socials, que són:

7.5.1. Portal Cultural

Les possibilitats que potencialment porten implícites el món de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) mereixen un tractament a banda en l'aplicació en el món rural. El desequilibri litoral-interior de la nostra província queda reflectit en les dotacions de la xarxa en Internet.

Malgrat això i encara que existisquen múltiples iniciatives promogudes per diferents col·lectius, quan parlem de noves tecnologies i Internet, pareix que el pas és lent i complicat; parlem encara en termes d'experimentació perquè treballem en terrenys no explorats davant de reaccions socioeconòmiques inesperades. Els serveis públics estan dotant d'infraestructures noves amb programes com Internet Rural i Dissemina, promoguts pel Ministeri d'Infraestructures i la Conselleria d'Indústria, respectivament.

Una de les peculiaritats de les zones rurals és la impossibilitat d'extrapolar experiències, no tot el que funciona en una zona pot aplicar-se a una altra amb èxit. A pesar d'això, no hem de renunciar a explorar, investigar i innovar amb una finalitat tan lícita com necessària per al conjunt de la societat: que les nostres àrees rurals continuïn vives i evolucionen cap a un futur més just i igualitari pel que fa a les oportunitats.

El Portal és una ferramenta de suport per a l'execució de projectes en els nostres pobles, que ajuda a la difusió d'aquests. Funciona gràcies a la participació de totes aquelles persones que, sensibles amb el que ocorre en el seu municipi i/o comarca, han volgut donar-se d'alta en el servei i col·laborar en el manteniment d'aquest.

7.5.2. Dossiers d'extensió universitària

Amb la publicació dels dossiers volem oferir un instrument de dinamització sociocultural de les comarques de Castelló. La possibilitat de publicar que ofereixen els dossiers està directament relacionada amb la voluntat de crear espais per al debat i la reflexió i, també, la comunicació i la difusió de les pràctiques culturals que es desenvolupen en les nostres comarques. Aquestes edicions no tindrien sentit sense la participació dels protagonistes/usuaris del programa. En els tres treballs que portem publicats han participat els agents socials i els alumnes de dos cursos. Per tant, aquesta és una ferramenta plural i oberta a la participació.

7.5.3. Fira informativa

El Programa d'Extensió Universitària organitza, cada any, la Fira de la Informació, un espai de trobada i intercanvi entre els agents socials de les comarques de Castelló i tots els col·laboradors habituals del Programa d'Extensió Universitària. En aquesta jornada també participen els estaments de la Universitat que comparteixen objectius i àmbit de treball.

L'objectiu d'aquesta jornada és doble: d'una banda, que els agents socials coneixen amb detall les propostes del Programa d'Extensió i, d'una altra, que els col·laboradors puguen presentar propostes interessants als qui treballen en el desenvolupament sociocultural de les zones rurals de les comarques de Castelló.

7.6. Assessorament

Amb la posada en marxa d'aquest àmbit de treball es materialitza una acció que pretén intervindre directament en el territori, i treballar directament amb els tècnics i amb els projectes que est desenvolupen.

7.6.1. PAIS@RURAL. Programa d'Acompanyament d'Iniciatives Socioculturals en el Món Rural

Les dinàmiques generades a partir de les accions formatives han creat un clima cultural molt favorable per acollir propostes de desenvolupament rural, que no ens podíem permetre el luxe de deixar passar. Era, per tant, el moment idoni per proposar una nova prestació que oferia continuïtat a les accions generades i que donava suport a la força dels col·lectius, dels agents socials i dels ajuntaments que han assumit el repte de ser líders i protagonistes del seu progrés.

8. Postdata

I amb aquest últim programa es tanca un projecte carregat d'illusió, de força, de confiança en el futur, instal·lat en el territori, respectat pels seus usuaris, participat pels agents socials. Tot açò ha sigut possible gràcies, fonamentalment, a la vocació d'aquests per treballar per a, i sobretot amb, els habitants del món rural. Només des d'aquest plantejament la participació de qualitat és possible i amb aquesta, la garantia que treballem per un projecte de futur compartit.

Aquesta és una aposta de la Universitat; però, especialment d'un grup de tècnics que considerem necessari invertir en cultura, en formació i en desenvolupament en el món rural. Mentre existisca un grup de tècnics o de ciutadans que demanden formació, la Universitat mantindrà el seu compromís amb el territori.

Bibliografia

- Gómez de la Iglesia, R.** 1999. *Valor, precio y coste de la cultura*. Xabide. Vitoria-Gasteiz.
- Delgado, E.** 1999. *Des dels marges*. Interarts-Edicions 62. Barcelona.
- Bassand, M.** 1992. *Cultura y regiones en Europa*. Oikos-tau-Diputació de Barcelona. Barcelona.

EL CURS DE CATALOGACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL COM A PROJECTE CULTURAL AL TERRITORI

María Cervera Soler i Ángel Portolés Górriz
Arsipe, Gestión del Patrimonio Cultural S.L

L'aproximació al concepte del patrimoni i a la seua determinació com un element fonamental per al coneixement, comprensió i aprofitament d'un determinat territori i d'uns determinats recursos endògens vinculats a aquest, és bastant complexa. Des d'una perspectiva social, que integra els valors que proporciona, el patrimoni cultural es converteix en un recurs fonamental de recuperació de la memòria històrica, de promoció de l'autoestima, de cohesió social i de coneixement i tolerància del distint.

Segons aquesta perspectiva, el patrimoni passa de ser un problema a un generador de recursos de promoció de territoris i regions i de desenvolupament i progrés de col·lectius humans. Perquè açò succeísca és fonamental difondre els valors patrimonials del territori i dotar el territori d'una infraestructura tècnica i de serveis adequada, que servisca per a impulsar una economia local que assegure l'autofinançament, fent recuperable i productiva la inversió realitzada en la recuperació del patrimoni

El curs de catalogació del patrimoni

Aquest projecte combina formació i intervenció directa sobre el territori. Naix dins del Programa d'Extensió Universitària de la Universitat Jaume I i forma part de les Zones d'Actuació Preferent, que es refereix a la formació de cursos dins del Programa¹.

1. El curs de catalogació és una iniciativa formativa plantejada des de l'empresa *Arsipe, Gestió del Patrimoni Cultural S.L.* i va sorgir de la necessitat detectada pels tècnics culturals que intervenen en el PEU.

El curs de catalogació consta d'una formació teoricopràctica i es basa en una metodologia de participació activa dels assistents. A partir d'aquesta formació alguns grups estan desenvolupant als seus municipis dinàmiques de catalogació patrimonial, campanyes que estan sent tutoritzades pels tècnics docents del curs, i està previst que s'editen publicacions amb la informació recollida, exposicions...

En el següent article pretenem realitzar un diagnòstic d'aquesta iniciativa formativa i de les accions realitzades que intervenen en aquest projecte cultural basat en l'aproximació al patrimoni cultural de caràcter local i a la seua importància, transformant aqueix patrimoni en dinamitzador del territori i generador d'iniciatives culturals de coneixement, defensa i promoció del patrimoni cultural dels nostres pobles com a recurs i valor.

Objectius del curs

Un dels objectius que persegueix aquest projecte és el d'aproximar totes aquelles persones que estiguen interessades, al patrimoni, a la seua importància i a la seua amplitud, i parar-nos de forma especial en el patrimoni present en cada un dels nostres pobles que, com tots sabem, es troba en una situació d'extrema fragilitat determinada pel seu generalitzat desconeixement i falta d'estimació. I aquesta situació fa que molt d'aquest patrimoni local desaparega per la destrucció, el pas del temps i l'oblit.

Al costat d'aquest objectiu principal el projecte pretén que cada un dels participants del curs assumisquen la seua responsabilitat activa enfront d'aquest patrimoni i del seu delicat estat, i que adopten accions d'aproximació i coneixement del patrimoni mitjançant la catalogació de béns culturals dels seus municipis, i amb aquestes campanyes que es puguen posteriorment iniciar dinàmiques més globals on s'involucren els poders polítics i el conjunt de la ciutadania.

Els principals objectius que pretén aquesta acció formativa podem dividir-los en: objectius relacionats amb la valoració del patrimoni i objectius socials i participatius (cohesió de la societat):

Objectius relacionats amb la valoració del patrimoni

- Valorar l'interès del patrimoni pròxim i quotidià.
- Fomentar el respecte pel patrimoni.
- Recuperar la memòria local per mitjà dels objectes patrimonials.

Objectius socials i participatius (cohesió de la societat)

- Fomentar la participació activa dels participants.
- Fomentar la integració social i cultural al poble.
- Implicar el conjunt dels ciutadans en projectes i activitats de tipus cultural.

- Difondre el valor del patrimoni entre la ciutadania.
- Realitzar actuacions concretes sobre el patrimoni municipal.

De manera sintètica, aquest projecte cultural pretén conscienciar la població de la fragilitat del nostre patrimoni local i de la seua importància com a element constitutiu de la nostra identitat local i global.

Sessió pràctica. Curs de catalogació del patrimoni a la zona de Espadà - Millars.
Algimia de Almonacid. Estiu de 2003.

Diagnòstic DAFO: debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats

A nivell organitzatiu, el PEU es basa en la intervenció i coordinació entre tècnics municipals, coordinadors i docents. A pesar de la necessària estructuració que necessita tot sistema organitzatiu, una de les principals característiques d'aquest curs és la seua flexibilitat i adaptació als temps que marquen els participants, que són els destinataris del programa i part activa des de l'inici (són els qui transmeten als tècnics les seues inquietuds formatives perquè siguen plantejades en les reunions i es consideren com propostes formatives mentre s'espera que siguen avaluades pels coordinadors).

Cada una de les activitats es realitzen als municipis interessats. El projecte cerca en tot moment l'acostament de la Universitat al conjunt de la província, per la qual cosa adapta les seues necessitats als espais que posseeixen els municipis (aules de formació, sales municipals...). Lògicament, es busquen uns requisits mínims però aquests només es refereixen a l'existència d'un espai físic amb cadires. La infraestructura per a la formació (canons de projecció, diapositives, vídeos...) la cedeix gratuïtament la Universitat.

La flexibilitat ve determinada, en primer lloc, per una total coordinació participativa de l'activitat, que s'inicia amb la reunió amb els tècnics i que culmina, en la fase prèvia al curs, amb la realització d'una reunió amb els interessats on es presenta directament el curs, els seus objectius i metodologia i on s'avaluen les inquietuds dels assistents. En aquesta reunió, i a causa del paper que se'ls atorga a aquests interessats des del principi, passen a ser participants, ja que planifiquen el curs i el seu horari.

Encara que, lògicament, les temàtiques són fixes, en la reunió els participants matisen part del temari i l'adapten a les seues inquietuds formatives (catalogació de fotografia antiga, immoble, objectes tradicionals, història oral...). Relacionat amb aquest disseny a mida del curs, l'equip docent utilitza per a les pràctiques exemples del territori i patrimoni pròxim, ja que es planteja com a base limitar al màxim el pensament en abstracte, i es considera fonamental l'exemple pròxim i que es puga reconèixer.

La flexibilitat és un punt fort d'aquest projecte, encara que pot transformar-se en una debilitat si desemboca en una excessiva relaxació que fa que es prolonguen els terminis de les actuacions i exigisca una major dedicació de temps i esforç de coordinació i seguiment, amb el risc que suposa de dispersió d'interès pel projecte.

Els costos són assumits pel PEU, que es mostra especialment sensible amb el grau d'interès manifestat pels participants de les dinàmiques formatives. En aquest projecte, l'elaboració de tutories suposa un extra econòmic que s'estudia i concedeix si les condicions són les idònies (grups de participants dels cursos que volen continuar i aplicar la formació rebuda, voluntat de coordinar-se amb la Universitat...).

Un dels pilars fonamentals d'aquests cursos de catalogació és la possibilitat de desenvolupar projectes de catalogació del patrimoni real. Els continguts teòrics i pràctics del curs es posen en valor i amplien en les tutories impartides pels docents del curs. Com ocorre amb la resta de dinàmiques realitzades, la implicació dels tècnics en la programació de les activitats formatives assegura en gran manera la seua bona acollida. Tal com s'ha pogut observar en els cursos de catalogació realitzats, la presència o no dels tècnics en els cursos ha resultat clau per al desenvolupament de posteriors iniciatives de catalogació. En aquest sentit, la unió d'una metodologia participativa d'implicació de les persones matriculades amb l'assistència i interès dels tècnics és el que ha permès la creació i consolidació de grups de treball, projectes de catalogació, associacions culturals, fòrums, etc. D'altra banda, l'alteració de la metodologia utilitzada o la poca implicació dels tècnics ha tingut com resultat la no implicació del curs. Es tracta, doncs, d'un compromís de totes les parts que, hem de recordar, s'inicia amb una sol·licitud dels tècnics davant una determinada detecció d'interès i necessitat formativa concreta.

Per a determinar el grau de satisfacció, a més de les enquestes del Programa d'Extensió Universitària, el principal termòmetre es troba en la implicació en projectes. La realització d'aquestes iniciatives i la seua aplicació al municipi fan que els beneficis revertisquen en un nombre més ampli que el dels participants i genera una valoració positiva del públic no interessat².

Diagnòstic DAFO

<p>DEBILITATS</p> <p>Hi ha el perill que el tècnic tracte d'imposar les seues inquietuds a la resta d'interessats.</p> <p>La implicació dels assistents és una arma de doble tall. La participació activa condiona la qualitat de les sessions.</p> <p>La flexibilitat pot ser dilatadora dels temps dels projectes.</p>	<p>FORTALESES</p> <p>Experiència contrastada (6 edicions del curs i tutoria d'II projectes de catalogació).</p> <p>La flexibilitat com a base metodològica (horaris, lloc de realització, temàtiques)</p> <p>Transformació d'alumnes a participants.</p> <p>Equilibri entre teoria i pràctica.</p> <p>Adaptació del nivell del curs.</p> <p>Actualització dels continguts i de les dinàmiques.</p> <p>Implicació al territori.</p> <p>Possibilitat de desenvolupar tutories, publicar els resultats...</p>
<p>AMENACES</p> <p>Despoblament de les comunitats rurals.</p> <p>Falta de conscienciació del conjunt de la ciutadania en la importància del patrimoni.</p> <p>Fragilitat del patrimoni: destrucció i pèrdua.</p> <p>Fragilitat extrema de les fonts orals vives.</p> <p>Enverinament entre les distintes forces polítiques que bloquegen qualsevol iniciativa cultural.</p> <p>Tendència al protagonisme del polític sobre el ciutadà.</p> <p>Inestabilitat per la situació laboral dels tècnics.</p> <p>Falta de recursos tecnològics que faciliten el treball.</p>	<p>OPORTUNITATS</p> <p>Associacionisme present.</p> <p>Formació dels implicats.</p> <p>Globalització, que permet veure el que s'està fent en altres llocs.</p> <p>Necessitat de dotar els municipis d'incentius turístics i culturals que dinamitzen el desenvolupament del poble.</p> <p>Conscienciació de la importància de la tasca exercida.</p> <p>Accés als recursos (no sols econòmics) del municipi.</p> <p>Necessitat de realitzar actuacions culturals.</p> <p>Llei de Patrimoni, que obliga els municipis a vetlar pel seu patrimoni i a protegir-lo, conservar-lo i difondre'l.</p> <p>Valoració del recurs no econòmic.</p>

² La fase de tutories permet l'inici d'un projecte real en el municipi. A partir d'aquestes, els grups executen el seu projecte, desenvolupant tot un seguit d'activitats que beneficien i impliquen a un major nombre de persones.

Segmentació de públics

En general, el Programa d'Extensió Universitària està dirigit als municipis menors de 5.000 habitants de l'interior de la província. El públic a qui es dirigeixen els projectes culturals del PEU són els habitants d'aquests municipis ja que es pretén treballar amb la població resident, tenint en compte que aquells que estiuegen als municipis i són d'altres llocs ja poden beneficiar-se de les activitats que s'exerceixen a les seues ciutats (normalment pertanyen a València, Castelló o Barcelona).

Ja que el curs de Catalogació del Patrimoni Cultural pretén conscienciar els participants de la importància i fragilitat del patrimoni cultural pròxim, aquest curs està dirigit a tots aquells interessats en el coneixement i protecció del patrimoni. En principi es tracta de persones que, independentment del seu nivell formatiu, posseeixen una inquietud que, moltes vegades, es manifesta en la recerca local de vestigis ibers o àrabs o que, simplement, els agradaria que no es perderen immobles i coneixements locals.

A pesar que el PEU i les seues activitats estan dirigides al conjunt de la població, hi ha un perfil clau i és el format per aquells que inicien el curs amb una inquietud de prolongar la formació amb la realització del projecte de catalogació. Es tracta de persones que posseeixen un gran interès i que han mediat amb els tècnics de la zona perquè es desenvolupe a la comarca aquest curs de formació sobre el patrimoni. Aquest grup és el que liderarà les iniciatives als municipis. Amb aquests també es valora la presència dels mateixos tècnics, que servirà perquè valoren el patrimoni i la seua importància per al desenvolupament del territori.

Finalment, dins del públic susceptible de participar en la formació destaquem el conjunt d'assistents moderadament interessats en la temàtica proposada en el curs i que, arribat el cas, podran col·laborar amb els grups anteriors per a desenvolupar alguna part concreta dels projectes que sorgisquen.

4 anys de curs de catalogació

Des de la seua primera edició a l'estiu de l'any 2002 i fins a l'actualitat, els participants del curs han posat en marxa els següents grups de catalogació: catalogació de fotografia antiga (Olocau del Rei), catalogació d'espais naturals i d'arquitectura relacionada amb un tram del riu Cantavella (Forcall - Todolella), catalogació del patrimoni arquitectònic del municipi d'Albocàsser (Albocàsser), catalogació d'ermites (la Pobla d'Arenós), catalogació de fonts (Montant), recuperació del carnestoltes (la Pobla d'Arenós), catalogació de patrimoni arquitectònic tradicional (Soneixa), catalogació de patrimoni arquitectònic tradicional (Altura), cata-

logació d'història oral (Soneixa), catalogació d'objectes tradicionals (Xèrica), catalogació de fotografia antiga (Viver), catalogació de cançons i balls populars (Caudiel).

Jornades "L'aigua font de patrimoni". Montan. Estiu de 2005.

A més, els cursos de catalogació han generat: una publicació dels estudis realitzats (dossier 3 d'Extensió Universitària), l'exposició "Els treballs i les festes" a partir del projecte de catalogació de fotografia antiga d'Olocau del Rei, la constitució de l'Associació Cultural Albocàsser antic, la constitució de l'Asociación Cultural de las Ermitas de la Pobla d'Arenós, la reconstitució de l'Asociación Cultural de Montant, la constitució del Fórum Cultural de l'Alt Millars, la realització de la jornada "L'aigua com a font de patrimoni" (23 de juliol del 2005).

Valoració del projecte

El curs ha proporcionat, a un nombre creixent de ciutadans, unes ferramentes vàlides per a protegir i conèixer el patrimoni local, tan sovint destruït com oblidat. El treball sobre patrimoni real als municipis implicats suposa un interessant punt de partida a partir del qual es desenvolupen dinàmiques de descobriment i difusió del patrimoni.

En aquest procés és indispensable que hi haja una voluntat política que preste suport els projectes de rehabilitació del patrimoni, així com que estiga present la capacitat de planificar un desenvolupament integral dels béns rehabilitats, de

María Cervera y Ángel Portolés. *Arsipe* ■

generar recursos financers, i de reinvertir, immediatament, els recursos obtinguts amb l'ús i l'explotació del bé rehabilitat.

El treball en aquest sentit s'ha de basar en la participació de tots els ciutadans i les entitats amb autoritat al territori, per a garantir un ús del patrimoni coherent i respectuós amb els valors culturals inherents a l'element patrimonial. Juntament amb la participació de la ciutadania, és bàsica la necessitat que existisca una garantia de continuïtat dels projectes, no sols resolent la salvaguarda dels seus valors tangibles i intangibles, sinó implicant la població local, provocant en el ciutadà una relació més lliure i creativa amb el patrimoni, generant nous recursos, etc. En tot cas, no hem de perdre de vista que tot procés d'aquest tipus, i en especial, els que tenen el patrimoni com a protagonista, requereixen temps per a obtenir resultats de referència, per a generar la confiança necessària en aquells que han de participar. I per aquesta necessitat temps, el procés no ha de deixar-se influenciar pels períodes electorals, ni a la fluctuació de les prioritats polítiques que les diferents tendències.

Reunió del Fòrum Cultural Alt Millars. Montan. Hivern 2004.

Per a dur a terme tots aquests aspectes, les estratègies com la gestió, la interpretació, l'ordenació del territori o el turisme cultural han de recolzar-se en la dinamització i aprofitament coherent i sostenible dels recursos i capacitats existents.

El coneixement i la difusió són fonamentals per a oferir el patrimoni com element cultural de benestar i de desenvolupament. Per a això s'han d'iniciar programes d'investigació i aproximació que protegiscuen i conserven aqueixos elements

per al futur. Podrem elaborar així documents, catàlegs, que recullen els recursos culturals que puguen ser gestionats per al seu ús.

Cal treballar en el camí de convertir en rendible aqueix patrimoni, donant a aquest un ús respectuós i coherent que origine recursos per al seu autofinançament. La nostra màxima aspiració és que es conceba aquest curs com un exercici de reflexió bàsic als municipis, potenciant així els seus continguts crítics i participatius destinats que tots i cada un de nosaltres assumisca la seua responsabilitat civil i moral amb el seu patrimoni cultural.

Bibliografia utilitzada

- CALAF MASACHS, R. (coord.) (2003): *Arte para todos. Miradas para enseñar y aprender el patrimonio*. Ediciones Trea. Gijón (Astúries).
- CARBONELL, E., ROIG, M.A., ALCALDE, G. (2004): *Màster d'especialització en gestió del patrimoni cultural: Edició 2000-2002. Treballs de recerca*. Servei de Publicacions de la Universitat de Girona. Girona.
- CUADRADO GARCÍA, M. y BERENGUER CONTRÍ, G. (2002): *El consumo de servicios culturales*. ESIC Editorial. Madrid.
- FELIU FRANCH, J. (1998): *Patrimonio Cultural. Gestión y recursos turísticos*. Departament d'Història, Geografia i Art. Col·lecció "Material docent". Publicacions de la Universitat Jaume I. Castelló.
- MORALES MIRANDA, J. (2001): *Guía práctica para la Interpretación del patrimonio. El arte de acercar el legado natural y cultural al público visitante*. Junta de Andalucía. Consejería de Cultura.
- NOGUÉS PEDREGAL, A. M. (coord.) (2003): *Cultura y turismo*. Ed. Signatura Demos. Sevilla.
- PUIG PICART, A. (1989): *Animación sociocultural. Cultura y desarrollo*. Ed. Popular. Madrid.
- VV. AA. (BONET, CASTAÑER y FONT ed.). (2001): *Gestión de proyectos culturales. Análisis de casos*. Ariel. Barcelona.
- VV. AA. (2002): *La política cultural en el municipio. El respeto a los derechos de propiedad intelectual*. Fundación Autor.
- VV. AA. (AYUGA TÉLLEZ, F. Director). (2001): *Gestión sostenible de paisajes rurales. Técnicas e ingeniería*. Ed. Fundación Alonso Martín Escudero. Madrid.

⁹ Programas "Internet Rural" y Disemina

PAÍS@RURAL, PROJECTE D'ACOMPANYAMENT D'INICIATIVES SOCIOCULTURALS AL MÓN RURAL

PAÍS@RURAL, LA FORMACIÓ MÉS A PROP
Miguel Ángel Martín, Albert López, Vicente Zapata

Preàmbul

Amb la convocatòria del I Postgrau de Gestió de Projecte Cultural, dirigit als agents socials en actiu a la zona rural de Castelló, i amb el treball formatiu dut a terme dins del programa d'Extensió Universitària es va aconseguir generar un clima cultural molt favorable a les propostes de desenvolupament rural. Era, per tant, el moment de proposar un nou servei que facilitara la continuïtat dels projectes i iniciatives que sorgien dels cursos que es realitzaven i que aprofitara la força dels col·lectius, dels agents socials, dels ajuntaments i dels grups d'acció local que han assumit el repte de ser líders i protagonistes del seu progrés.

El nou Programa es va incorporar al catàleg de serveis del PEU i naixia amb la voluntat de ser un instrument al servei dels agents socials, implicats i preocupats a millorar la qualitat de vida de les persones que viuen en els nostres pobles, és a dir, compromesos amb el futur del món rural.

Iniciem la segona fase del projecte amb l'experiència del treball realitzat al llarg d'un any. Aquest període ens ha servit per a sondejar les possibilitats reals d'implicació dels agents culturals endògens en la dinamització del seu territori.

La participació en la dinàmica del projecte ha suposat un complex exercici de desaprendre, de reflexió crítica i constructiva sobre els nostres projectes i activitats, que ens han fet avançar cap a un projecte cultural global, amb un fonament teòric fort que el legitima. El mètode emprat ha sigut molt participatiu i ha servit per a reforçar els vincles amb la societat i amb una presència permanent de la praxi que aporta el valor de l'experiència.

El resultat ha sigut molt esperançador i, finalitzat aquest període de prova, iniciem una segona fase amb el compromís d'acollir tres nous projectes carregats

d'il·lusió, amb la confiança dipositada en un model de treball, exigent, al mateix temps que flexible en el seu rigor, però gratificant per la capacitat que té per a convertir les il·lusions en realitats, alhora que mantenim el compromís amb els projectes que han passat pel programa durant la primera fase.

La selecció de projectes

Els projectes se seleccionen basant-se en una plantilla dissenyada pels membres de la comissió de selecció. Aquesta plantilla pretén ser el primer contacte dels aspirants amb la filosofia del projecte que els invita a treballar des d'una perspectiva global dissenyant una proposta de projecte cultural que posa el seu èmfasi en la fonamentació i planificació de l'acció cultural més que en l'organització d'activitats culturals. Aquest ha sigut sens dubte el principal valor del programa i al mateix temps el principal problema per als projectes acceptats. La dinàmica de treball dels tècnics dedica poc de temps a la fonamentació i planificació estratègica dels projectes, i centra la seua activitat en la consecució de resultats a curt termini la qual cosa els ocasiona no poc problemes.

1. Antecedents del projecte.
2. L'entitat que presenta la proposta pot ser:
 - a. Una associació legalment constituïda.
 - b. Un col·lectiu no constituït.
 - c. Un ajuntament.
 - d. Una mancomunitat.
 - e. Entitats d'economia social
3. Justificació del projecte, objectivament raonable, i adequada a la realitat.
4. La filosofia de la proposta/projecte ha de respondre als plantejaments de "projecte cultural", és a dir, una acció global per damunt de l'organització d'activitats culturals.
5. Els objectius han de preveure les següents variables, entre altres:
 - a. Recuperació i/o afirmació de la identitat.
 - b. Desenvolupament local.
 - c. Dinamització sociocultural.
6. La metodologia de treball ha de ser participativa, deixant definits els mecanismes que faciliten la participació de la població en el projecte.

7. La gestió dels recursos humans directament relacionats amb el projecte s'ha de concretar en un organigrama operatiu amb definició de tasques.
8. Es valorarà la gestió de recursos econòmics: fonts de finançament i implicació d'altres institucions.
9. Els projectes han de **preveure indicadors** avaluables, relacionats amb els objectius específics del projecte.

Una vegada seleccionat, el projecte accedirà als següents nivells de tutoria:

Nivell 0: aquest nivell està orientat al coneixement i assessorament amb caràcter puntual d'iniciatives que pretenen incorporar-se a País@rural, o que, simplement requereixen una valoració de la seua viabilitat i/o acompanyament preliminar.

Els projectes acceptats podran incorporar-se al programa general recurrent els seus distints nivells o passar directament al nivell tres.

En aquest nivell es podran incorporar els projectes de catalogació que en aquest moment dirigeixen els tècnics d'Arsipe.

"Nivell 1: aquest nivell està pensat per als projectes de nova incorporació i que, per tant, demanen una atenció personalitzada. En funció de les característiques del projecte, els tutors oferiran un seguiment directe amb diferents visites i una tutoria virtual permanent. Durant el seu desenvolupament s'elaborarà i presentarà el document de treball del grup, a manera de plans d'actuació tècnica en el marc de País@rural. Aquesta finalitzarà amb la presentació del document de treball del grup.

Nivell 2: Una vegada esgotada la fase d'acompanyament inicial i amb un informe previ favorable del tutor, podran seguir vinculats al programa, la qual cosa els possibilitarà continuar accedint als serveis generals. També es farà un seguiment per part del tutor assignat. En aquesta fase, es preveu la participació del grup d'experts, que oferirà assessorament específic en les matèries que sol·liciten. Aquesta fase finalitzarà amb l'avaluació del projecte per part de la comissió del País@rural.

Nivell 3: si es compleixen els objectius establits, els grups podran accedir a aquest nivell. Els projectes, amb vida pròpia i autònoma, podran recórrer als

País@Rural, la formació més a prop. M.A. Martín, A. López, V. Zapata ■

tutors per a resoldre problemes concrets. També podran participar en les accions formatives organitzades per País@rural.

Equip de treball

Comissió: la comissió és l'encarregada de designar els projectes que es poden incorporar al País@rural. Està formada per

Margarita Porcar
Artur Aparici
Albert López
Vicente Zapata
Miguel Ángel Martín
Vicent Querol

Tutors: Vicente Zapata i Miguel Ángel Martín, després d'un any de treball a peu d'obra, han contribuït, amb la seua professionalitat i proximitat, a donar forma i reforçar un model en què la Universitat confiava com a instrument participatiu i formatiu per al desenvolupament de polítiques culturals al territori pròxim a la realitat local, convertint-se en l'ànima del projecte.

Especialistes: en aquest apartat incloem els **tècnics especialistes** que poden prestar suport als projectes en les matèries concretes:

Vicent Querol com a tutor especialista en temes d'estadística.
Arsipe com a tutor especialista en temes de patrimoni

Enllaços: Arsipe, en qualitat de coordinadors del programa formatiu del PEU, disposen d'una informació privilegiada recollida a peu d'obra i que els permet detectar iniciatives interessades i interessants per a incorporar-les al País@rural.

Sistema de treball

Aquest treball s'ha caracteritzat per una forma de fer. Les claus cal cercar-les en:

La **metodologia** ha sigut participativa, implicadora, disposada a sumar esforços, a generar sinergies, a traure el màxim profit de tot i tots els que participaven en el projecte. Per tant, només podem reforçar i defensar aquesta manera de treballar.

La **paciència**, o dit d'una altra manera, el respecte i la consideració dels ritmes vitals dels grups i dels entorns on es desenvolupaven els projectes. El tutor s'ha integrat plenament en la idiosincràsia de cada realitat, ha sabut adaptar-se a les

peculiaritats de cada grup, al temps conjunt de singularitats i individualitats. Ha assumint la funció de mediador i potenciador del sabor endogen de cada projecte.

La Universitat i les diferents administracions implicades en el projecte han entès aquest procés i, per tant, ens han permès treballar amb calendaris adaptats a les diferents realitats.

Sempre hem defensat la necessitat d'oferir a cada projecte el temps que necessitaria per a desenvolupar la seua proposta, només així podem aconseguir que les dinàmiques generades transformen socioculturalment el territori i que, finalitzada la nostra tasca, l'activitat cultural es mantinga. Si parlem d'un moviment en espiral, aquest és lent, constant i consolidat, alhora que avança.

L'experiència ha sigut un altre dels nostres punts forts. El fet de comptar amb dues persones tutoritzant els projectes amb l'experiència que aporten, ha fet d'aquest treball una font d'informació i de creació de noves dinàmiques i instruments per al desenvolupament del programa.

Tot el que s'ha exposat formaria part de l'**estratègia** global del projecte, que seria la següent:

Treballar amb els pobles, el més a prop possible de les seues realitats quotidianes. Aquesta proximitat es refereix tant a la física com a la ideològica. Les tutories presencials de proximitat ens permeten prendre el pols a la realitat quotidiana del municipi, ens implica directament en la seua problemàtica, ens ajuda a entendre les seues peculiaritats, estableix vincles que van més enllà de l'estrictament professional.

Facilitar que els projectes s'acosten a l'UJI desenvolupant accions amb la finalitat de detectar possibles iniciatives interessants i interessades a incorporar-se al Programa. El treball de camp ajuda perquè els projectes troben el camí que els vincule amb la Universitat d'una manera natural i fàcil.

Que els vertaders protagonistes de tot el procés siguin els tècnics implicats en el projecte. Treballem amb els agents socials locals que assumeixen la mediació entre el municipi i la universitat, amb la qual cosa contribuïm a legitimar la seua professionalitat davant la comunitat i els dirigents polítics. Amb aquest treball també aconseguim formar i constituir una xarxa de multiplicadors que seran els millors ambaixadors de la Universitat en el món rural.

Que el principal beneficiari siga la població, entre els múltiples efectes de la iniciativa al territori i que incideix en altres col·lectius. Al llarg de tot el procés es pretén que la població es convertisca en actor del seu propi desenvolupament. Només a través d'una metodologia eminentment participativa es pot aconseguir aquest principi. La implicació de la població en el projecte generarà uns efectes al territori i en tots els col·lectius.

Que la Universitat estiga al servei de les necessitats generades per les dinàmiques sorgides del treball. La Universitat es posiciona com una entitat amb vocació d'estar al servei de les dinàmiques generades al territori i mai utilitzarà aquesta acció per a beneficiar-se en contra dels interessos dels municipis afectats pel programa.

Saber retirar-se a temps, deixar créixer el grup i el projecte amb autonomia. La Universitat tampoc pretén perpetuar la seua presència al territori més enllà de les demandes que genere pel procés. El model ideal contempla un calendari de treball en què la dependència del grup amb la institució evolucione cap a una situació de paritat en què es pugui continuar col·laborant des de plantejaments de participació.

No crear dependències entre el grup i els tutors, més enllà de les que es consideren imprescindibles per al bon funcionament del projecte.

Comunicació

La comunicació passa per ser un dels eixos estratègics més importants de qualsevol projecte que pretenga una transformació d'un entorn. L'estratègia de comunicació està pensada per a aconseguir:

- Crear una xarxa de projectes País@rural.
- Facilitar l'intercanvi d'informació entre els responsables de les iniciatives.
- Projectar cap a fora el treball fet.

Eines

Web: molt prompte podrem disposar d'un web propi que podran utilitzar els projectes per a difondre els programes i les accions. Aquest web recollirà tots els projectes relacionats amb el programa, independentment del nivell que ocupen.

Catàleg: està prevista la reedició i actualització del catàleg de projectes, contemplant les últimes incorporacions i sense oblidar els que van participar en la primera edició.

Els beneficis que aconseguirem amb la difusió dels projectes seran a curt i mitjà termini. Si apliquem l'aforisme: *allò que no es coneix, no existeix*, automàticament, en el moment que facilitem que tot el món pugui conèixer l'experiència, estem situant els projectes en l'esfera del públic. Aquesta circumstància farà que s'establisquen interrelacions amb altres realitats i, per tant, un enriquiment directe del projecte.

D'altra banda, el fet d'estar present en la xarxa o en un catàleg editat per la Universitat legitima el treball fet. La Universitat manté un estatus que ningú qües-

tiona i continua sent marca de qualitat i prestigi. Tant la Universitat, com a institució, com els projectes en el seu valor intrínsec, aporten al desenvolupament cultural el que denominem genèricament valor social.

Tot això ha de produir en els que treballen directament en els projectes un efecte sobre l'autoestima. La difusió aporta un valor afegit al projecte i amb el reconeixement públic del treball, tots i totes ho han de viure com un suport a la tasca realitzada.

Formació

Un dels pilars sobre els quals se sustenta aquest projecte és sens dubte la formació. Considerem que la formació dels agents socials que lideren els processos de reactivació sociocultural del territori, és la millor garantia de futur.

Treballar directament amb les persones i amb els grups ens aporta una informació molt valuosa a l'hora de determinar les línies de formació que necessiten els agents implicats en el programa. Amb aquest treball de detecció aconseguirem una oferta formativa adequada a les necessitats del grup i dels projectes.

Avaluació

La selecció dels indicadors adequats ens facilitarà l'avaluació del programa. Treballarem tres aspectes bàsics: **procés, resultat i impacte**.

PAÍS@RURAL, PROJECTE D'ACOMPANYAMENT
D'INICIATIVES SOCIOCULTURALS AL MÓN RURAL

REFLEXIONS SOBRE EL MANTENIMENT
DE LA VITALITAT DEL MÓN RURAL

Vicente Manuel Zapata Hernández, professor titular de Geografia Humana
i director de l'Aula de Turismo Cultural de la Universidad de La Laguna

La major part dels diagnòstics que es realitzen sobre l'evolució recent i la situació actual del món rural són prou pessimistes, ja que, habitualment, ressalten el creixent decaïment i la subordinació d'aquest a la dinàmica del món urbà, alhora que enuncien una sèrie de circumstàncies i processos que qüestionen *la viabilitat social i econòmica dels nostres pobles*. Aqueixa instantània s'obté, quasi sempre, des de fora, emfatitzant sovint els obstacles al desenvolupament per davant dels punts forts i oportunitats que encara és possible reconèixer als espais de l'interior; i que, convenientment identificats i optimitzats, suposen el principal aval per tirar endavant.

Entre aqueixes ombres que s'apunten des d'una perspectiva general, podem citar la deficient comunicació respecte als centres de decisió i a l'interior de l'espai rural, la qual cosa reforça, en molts casos, el sentiment propi d'aïllament; el deteriorament de la qualitat de vida per la carència de serveis i d'equipaments col·lectius adaptats a les noves necessitats dels habitants; la pèrdua dels efectius més joves i dinàmics per l'emigració, amb el consegüent envelliment de la població rural i la immediata repercussió en l'absència d'iniciatives i en el desinterès econòmic i social; l'abandó de les activitats tradicionals perquè són escassament competitives i rendibles, circumstància que provoca l'obsolescència de la infraestructura agrària i la pèrdua de bona part del patrimoni rural, tangible i intangible. És, aquest, un dels problemes més apressants, per ser irremeiable l'adéu definitiu en prou ocasions. I tot això té repercussions visibles en el paisatge rural; també en la imatge i el pols humà, que ofereixen evidents mostres de resignació cada vegada a més llocs.

Ja s'ha dit; és la visió més pessimista del món rural. Però no constitueix una *imatge fixa*, afortunadament, com hem pogut comprovar a molts llocs, incloent-hi l'interior de Castelló. I és que, a pesar de la complexa problemàtica que pateixen, les comunitats rurals es resisteixen a desaparèixer i a perdre la seua memòria i la identitat. Busquen, llavors, fórmules modernes per tirar endavant. Situació que provoca transformacions més o menys substancials en la fisonomia i dinàmica dels pobles; quasi sempre són canvis necessaris i justificables, encara que no siguin entesos pels qui desaproven que les possibilitats de millora passen sovint per la introducció de modificacions en els identificadors tradicionals que caracteritzen els espais rurals. Apareixen, així, algunes llums, relacionades amb la creixent multifuncionalitat dels territoris rurals i adquireix cada vegada més importància la perspectiva del desenvolupament rural.

Si indaguem en aquesta teoria trobem el paradigma següent: per afrontar situacions complexes és necessari adoptar solucions estratègiques, que vagin més enllà de la mera resolució de les dificultats episòdiques que afecten els nostres pobles. En aquest sentit, convé aprofundir en la idea d'enfortir —o conformar, si no existeix encara— l'organització local per al desenvolupament compartit, i considerar l'espai coherent més apropiat en cada situació: el poble o la comarca, el poble dins la comarca, la comarca. Cal triar el millor en cada cas, amb la seguretat que l'actualitat requerirà de noves decisions que s'ajusten millor a les oportunitats que hi ha.

En efecte, el territori constitueix un dels principals factors de desenvolupament del món rural en el context actual, ja que atresora múltiples elements que podem considerar recursos endògens, imprescindibles per concretar iniciatives que dinamitzen les comunitats rurals. És important determinar l'originalitat de cada àrea, que ve donada per la interacció entre els identificadors naturals i els processos d'o-

cupació i explotació per part de la col·lectivitat d'aquestes. Per tant, i a diferència del que ocorre a molts espais urbans, els habitants del medi rural han aconseguit conservar, en gran manera, un dels valors fonamentals sobre els quals afirmar futurs processos de desenvolupament: el territori.

Per poder fer valdre aqueix factor de desenvolupament, és necessari combinar «això de dins» amb «això de fora», un joc dinàmic que implica aprofitar les múltiples oportunitats que existeixen en la situació actual, i pensar que, per diminut que siga cada poble, s'insereix en un context major, i aquest, alhora, en un altre, i un altre fins a aconseguir una perspectiva general. Hem de moure les nostres peces en un tauler que creix i que és més exigent amb el pas del temps; cal preparar-se per a això i millorar les nostres pròpies capacitats.

És necessari, primer, enfortir «això de dins»: la comunitat, entesa com el principal recurs del món rural: mantindre i enriquir el capital humà. Prioritat, llavors, per integrar esforços, conformar grups d'acció, impulsar el treball compartit, i entendre que concentrar l'energia dispersa requereix, sovint, un canvi de mentalitat, tant en el pla individual com en el col·lectiu. Apelar a la mobilització, prèvia reflexió per redefinir les estructures i els mètodes per activar i canalitzar la participació dels ciutadans, en la línia de generar renovades il·lusions i projectes comuns, que es construeixen des del coneixement de la realitat i la identificació dels problemes essencials.

La potencialitat de la trobada de la població i la realització de projectes col·lectius no ha d'oblidar la necessària perspectiva intergeneracional al món rural, plantejament que ha de redundar en una major cohesió social i millor aprofitament dels recursos humans. Xiquets, joves, adults i majors han de compartir moments i espais de trobada, i aqueixes oportunitats també han d'aprofitar-se per abordar la caracterització del projecte de vida comuna al territori. Quelcom semblant ha d'ocórrer en el cas que convisquen diferents comunitats al mateix espai, per efecte de la mobilitat geogràfica de la població: la progressiva confluència i interacció d'aquestes, segur que contribuirà a reafirmar el procés de desenvolupament.

Per a tot això és necessari disposar de facilitadors i, llavors, entra en joc el dinamitzador local, figura que sorgeix amb la crisi del món rural amb l'encàrrec específic de descobrir i optimitzar els recursos, i acompanyar el procés de desenvolupament. No obstant, s'hi troba amb tot un món de dificultats per desenvolupar la seua activitat amb les màximes garanties i aconseguir l'efectivitat desitjada. Molt sovint realitza la seua labor sense cap suport, i per tant, ha de ser el centre d'atenció preferent de les polítiques orientades al reforçament de les estructures tècniques que hi ha a l'espai rural.

En efecte, encara és necessari reflexionar sobre el disseny i l'organització de les estructures tècniques per al desenvolupament rural, ja que, sovint, tenen escassa repercussió en la dinamització de la comunitat, bé per quedar allunyats els responsables dels problemes i aspiracions d'aquesta, en uns casos, bé per no disposar dels mitjans indispensables per poder complir la seua funció de manera adequada, en altres. En aquest sentit, pareix apropiat plantejar un seriós debat sobre la figura, les competències i la consideració i condicions de treball del dinamitzador local, sobretot d'aquell que realitza el seu treball al medi rural.

Per superar la seua habitual soledat i optimitzar la labor que exerceix, s'estableixen, ben sovint, relacions de cooperació entre els distints professionals que actuen en el marc local, tant formals com informals, independentment dels perfils professionals i de les adscripcions laborals: treballadors socials, animadors socio-comunitaris, agents de desenvolupament local, gestors de projectes, etc. Així ho fan perquè saben que entre tots serà més senzill contribuir a millorar l'organització per al desenvolupament en el territori considerat, i al mateix temps, dinamitzar la resta d'actors amb l'objectiu que també s'incorporen al projecte comú: considerem un gran trencaclosques on totes les peces són imprescindibles.

Per consegüent, tots els actors del món rural han de ser conscients de la importància dels projectes en el marc del procés compartit de desenvolupament, així com de la rellevància d'impulsar tant les actuacions xicotetes com les grans. Cal considerar, llavors, el valor d'allò social, la transcendència de la cultura, el pro-

tagonisme del territori, la força de l'economia i l'entitat de les institucions en la definició d'iniciatives inserides en l'estratègia de desenvolupament general. L'adequada integració constitueix un dels secrets del progrés dels territoris i de les comunitats.

Per harmonitzar totes aqueixes dimensions, hi ha ferramentes, velles i noves, ja que, amb prou certesa, els problemes del món rural no deriven de la inexistència de mètodes de treball. Entre les últimes, s'hi troba l'Agenda 21 Local, com a instrument que promou la participació de la comunitat en la definició de models de desenvolupament que integren els distints aspectes de la realitat ja citats: el territori, l'economia, la societat, la cultura i les institucions, sota criteris de sostenibilitat emfatitzant la concurrència dels ciutadans. Constitueix una immillorable oportunitat per impulsar el projecte territorial compartit si se sap adaptar a les particularitats locals. Ací entra en joc, sovint, «això de fora».

I és que, en certs casos, la comunitat rural necessita estímuls exògens positius, energia exterior, que incidisca en la dinamització social i econòmica i que considere les necessitats i les aspiracions. Cal identificar perquè els aliats estratègics del món rural en cada oportunitat, «els còmplices» que poden contribuir a reforçar i enriquir el procés: ací es troben les universitats, considerades, cada vegada més,

factores de desenvolupament per les implicacions que tenen en els àmbits de la formació, de la investigació i de l'extensió del coneixement i de la cultura en el marc d'actuació d'aquestes.

Aquesta reflexió es planteja en la línia que el món rural no ha de renunciar a aprofitar els recursos humans i financers procedents de l'exterior que siga capaç de canalitzar, sobretot, els que contribuïsqen a millorar les condicions de vida de la comunitat i dinamitzen el potencial endogen d'aquesta. Ha d'encaixar-los sempre de manera harmònica en la *idea* de desenvolupament consensuada, i seguir les directrius de les estratègies enunciades, fruit del treball compartit.

De la mà de la Universitat Jaume I sorgeix, així, *País@rural* a la província de Castelló, encara que no constitueix una aportació exclusiva de la gran capacitat d'inventiva d'aquesta. En aquest cas, la institució s'ha deixat guiar pels actors del món rural, ha escoltat els protagonistes de la realitat d'aquest i ha atès a les carencies més significatives. Ha sigut, a més, una iniciativa respectuosa amb les particularitats d'aquest món, que quasi mai no són contemplades des de l'exterior. Formalment, és un programa d'acompanyament, però l'abast que té —podríem parlar també de l'essència— el converteixen en una de les més originals apostes en relació amb el manteniment, i enfortiment, si és possible, de la vitalitat del món rural en el seu àmbit geogràfic d'aplicació, els municipis de l'interior.

Naix en seguir la filosofia de les modernes tendències en matèria de desenvolupament territorial, que avancen cap a l'adaptació de les propostes formatives a la nova realitat i necessitats del món rural, i es troben, entre els objectius del programa, el de multiplicar els efectes, superar aquells estrictament relacionats amb la capacitat de les persones, aspecte ja de per si mateix rellevant, però insuficient en l'exigent context actual. Especialment, quan es treballa amb professionals que esperen una miqueta més.

La idea d'acompanyament implica, al mateix temps, capacitat, animació, i fins i tot, un involucrar-se *mesuradament* en la dinamització i dinàmica dels projectes, a partir del que s'ha anomenat «tutories participants». Aprofundeix en el concepte d'*aprendre treballant*, assumeix els encerts i les equivocacions que això implica; ací radica, potser, la major riquesa. Per això, s'ha relativitzat la importància del temps; la immediatesa dels resultats ja no és el més important: el programa de treball es planteja a mitjà i a llarg termini, i segueix el ritme que imprimeixen els protagonistes de la realitat. Allò important és el procés en si mateix i els efectes multiplicadors que produeix, tant cap a l'interior com cap a l'exterior de l'espai rural.

La iniciativa ha consolidat un marc de relacions efectives i afectives que ja hi existia, i ha emfatitzat les accions de comunicació i coordinació amb l'aspiració de

conformar xarxes estables que persegueixen, a més, la cooperació i la complementarietat funcional entre persones, col·lectius i territoris. Per a això, se sap que és vital el reconeixement de l'espai objecte d'intervenció i la trobada amb la comunitat on s'ha d'actuar, es prima, llavors, l'acostament a la realitat, amb majúscules, amb totes les implicacions d'aquest. Potser serà aqueixa la fórmula més adequada per intentar ajudar a revertir tendències i espentar-hi perquè els actors locals siguin protagonistes del seu desenvolupament, amb els seus encerts i les seues equivocacions.

I és que, i ara escric en un to més personal, el manteniment de la vitalitat del món rural em sembla una qüestió de convicció abans que de mètode, i són importants, sens dubte, les ferramentes que utilitzem, per la qual cosa no es tracta només de transferir maneres de treballar, sinó també de formar part de l'actuació en si mateixa, fruit del nostre compromís particular i institucional en el cas de la pròpia Universitat.

País@rural suposa, llavors, un repte en les dues direccions. Per als de dins i per als de fora, per al món rural i per a la Universitat. I en la recerca de l'encaix escaient, mentre treballem estem ara immersos... Som optimistes!

Cada cert temps, quan travesse la Plana per acostar-me als pobles de l'interior de la província de Castelló, experimente una sensació molt particular i la idèntica il·lusió que quan arribe, cada vegada amb menys freqüència, per desgràcia, al poble que em va veure nàixer fa dècades a l'illa de la Palma... És un sentiment que em produeix un pessigolleig plaent i reconfortant... «És l'energia del món rural», pense complagut, que apreciem millor els que alguna vegada hem sigut de poble.

PAÍS@RURAL, PROJECTE D'ACOMPANYAMENT
D'INICIATIVES SOCIOCULTURALS AL MÓN RURAL

DESENVOLUPAMENT CULTURAL I IDENTITAT
TERRITORIAL: UNA APOSTA EXCLUSIVA
DE LA UNIVERSITAT JAUME I PER A LA PARTICIPACIÓ
I LA FORMACIÓ

Miguel Ángel Martín Cuesta, Gestor Cultural i membre del Certificat Europeu en
Gestió i Administració Culturals des de 1993.

"La nostra identitat cultural és el que ens fa sentir que pertanyem d'una manera profunda i permanent a un grup, a una comunitat o fins i tot a un projecte, a un ideal o a una aspiració comuna".¹

Quan la majoria de la població s'instal·la a les ciutats, la mobilitat en vehicle privat és alta, i les televisions, Internet i la telefonia mòbil formen part del paisatge de la comunicació en general de qualsevol ciutadà, residisca on residisca, al camp o a la ciutat. Sembla arriscada l'aposta de la Universitat Jaume I per mantenir la seua presència amb un programa d'extensió universitària que pretén dinamitzar la sociologia rural, posar en valor el territori i els seus recursos, i articular un sistema complex de comunicacions amb la ciutadania mitjançant la formació d'agents que possibiliten accions de desenvolupament cultural en el medi rural. No es tracta de dur a terme accions aïllades, focs artificials d'una festa, ni grans esdeveniments conjunturals o efemèrides de conveniència, no. Es tracta de comptar amb els altres i les seues realitats, amb independència dels recursos. Es tracta de motivar el seu interès i d'atraure la seua atenció mitjançant el diàleg amb els agents socioculturals, que són els qui coneixen les necessitats del territori i les seues potencialitats.

La decisió de l'UJI, des del Vicerectorat de Promoció Universitària, Sociocultural i Lingüística, d'intervenir amb un model tan participatiu, amb una taula tècnica formada per agents del territori que proposen, que avaluen, que discuteixen la política de la Universitat i les polítiques territorials i sectorials, es veu recompensada per l'increment de propostes, la qualitat d'aquestes i l'oberta parti-

1. SUEÑOS E IDENTIDADES. Una aportación al debate sobre Cultura y Desarrollo en Europa. INTE-RARTS/Península. Barcelona, 1999.

cipació en processos de presa de decisions que poden i podran afectar altres processos en el futur immediat.

Les recomanacions de la UNESCO tant pel que fa al desenvolupament cultural com a la preservació del patrimoni, la mateixa Agenda 21 Local i la 21 de la Cultura, els estudis del Consell d'Europa i la Conferència d'Estocolm sobre polítiques culturals per al desenvolupament, entre altres declaracions, contenen tots els principis en què es basa l'acció del programa d'acompanyament d'iniciatives PAÍS@RURAL, amb una gran visió de la modernitat.

Des d'aquest costat en què em trobe, el del tutor que acompanya cada una de les iniciatives assignades, vull reflexionar sobre els diferents projectes en què m'he vist compartint temps i espai amb els agents culturals que participen en aquest macroprojecte de desenvolupament cultural en el medi rural, que arranca amb un alt grau de **receptivitat i de participació al territori a partir del postgrau de gestió cultural de 2003**.

La Universitat ha guanyat **credibilitat**, s'ha constituït –sempre des del meu punt de vista– en un agent social de marcada **incidència** (les seues accions repercuteixen) i **influència** al territori (exerceix un predomini, té força moral, contribueix amb més o menys eficàcia a l'èxit de) i, per tant, en un agent cultural que intermèdia. L'UJI proposa, però els agents socioculturals que protagonitzen els processos són els qui al seu torn decideixen amb autonomia i independència.

L'UJI actua **amb empatia**, sap posar-se en el paper de l'altre, dels altres, interacciona amb ells i se sotmet a la crítica des d'aquest *feedback* tan útil com necessari.

Hem travessat **una primera etapa d'adaptació** per a tots els projectes, en què els criteris encara no han sigut uniformes, com la mateixa intervenció cultural que es resisteix a la cotilla i al clonatge de models, han donat forma a l'interior del programa.

Lluitem, conscientment, contra el tòpic, l'estereotip, i fins i tot m'atreveria a dir contra el previsible, paradoxa necessària en la nostra tasca. D'una banda, és imprescindible **planificar**, diem, **fonamentar** cada intervenció futura, argumentar-la amb dades i estudis, però hem d'estar animats a acollir la sorpresa, l'inesperat, tot allò que enriqueix els nostres projectes i que, a més, ens motiva, ens espanta a assumir nous reptes, a escriure la memòria de la nostra petita racionalitat.

Tant de bo poguérem endevinar el que no existeix, és a dir, el futur. Però en la nostra mà sí que està poder anticipar-nos a algunes reaccions (ja siga perquè coneguem la pròpia idiosincràsia de la població, de la cultura anterior, el caràcter marcat dels nostres conveïns; o perquè altres ens hagen precedit lluitant, intentant-ho; o pel contrast amb experiències semblants, capaces de transformar el medi i la realitat social objecte de la intervenció).

Aquesta és una altra de les característiques implícites en el programa PAÍS@RURAL, **el fet de poder ser no sols un mitjà i un suport, sinó també un catalitzador** (afavorir o accelerar un procés) **de propostes, un ressort sobre el qual recolzar-se, un recurs amb què comptar, per a obtenir rendiments que només caben en les projeccions a mitjà i llarg termini**, estenent aquests marges a períodes entre cinc i deu anys per a poder aconseguir la maduresa en el desenvolupament cultural d'algunes propostes.

Lluitem **contra la immediatesa dels resultats**, encara que comptem amb la necessitat que algunes persones tenen d'aquests. Però sempre és millor esgotar la negociació, utilitzar arguments per a consolidar propostes, entreveure el futur, a pesar de no poder assolir-lo; atrevir-nos, amb gosadia i insolència programadora, a posar en visió les nostres propostes, les seues finalitats i objectius.

Sempre cal vèncer algunes resistències o convèncer mitjançant fets consumats; les resistències dels qui no volen veure perquè només admeten el que els aporta seguretat —no volen abandonar les seues zones de confort—, cosa que unes vegades s'addueix des del poder, el domini, i altres des de la comoditat o la incapacitat i, sobretot, des de la ignorància. Són els conservadors, els que plens de temor davant la novetat prefereixen instal·lar-se en el vell sense cap possibilitat de renovació. Són, també, les resistències dels qui a penes escolten i hipòcritament i amb gest atenuat, però des de la sobreactuació marcada per l'ofici, ens miren amb plàcida atenció, com volent acostar-se tant a les nostres postures que disloquen el seu gest just quan a la nostra exposició li segueix una pregunta de caràcter aclaridor. Finalment, no ens senten, ens exclouen a priori i, a més, ens fan perdre el temps i les energies amb falses promeses en les seues mirades i gestos afirmatius, portats per no sé quina necessitat d'aprovació social. I finalment, les resistències dels qui s'escolten tant a si mateixos que el seu ego no consent interferències de classe o categoria, així com les d'aquelles persones que no s'impliquen, que no provoquen noves propostes, que es conformen, i que ni tan sols es revolten contra els canvis: actuen així perquè saben que sempre hi haurà qui es moga en alguna direcció i, que abans o després, els canvis esperats, promesos o dissenyats mai tindran lloc, almenys mentre ells visquen, perquè des del seu immobilisme ja han vist moltes situacions d'aquestes com per a no adonar-se que al final tot és qüestió de diners, de voluntat de qui té el poder executiu i d'uns quants amb interessos calculats.

PAÍS@RURAL apunta en la direcció d'aquelles persones que amb el seu esforç diari arrisquen en els processos de canvi i transformació, amb propostes en què creuen, perquè saben que aportaran, que obriran, que atrauran, que motivaran, que generaran participació solidària. No volen convèncer ningú, sinó proposar a tota la comunitat, i a més que es compte amb elles i que se'ls sumen altres, sense

obstacles en la comunicació, en la formació d'equips, en la gestió política, en la mateixa participació ciutadana, en el disseny o en la planificació i en l'execució dels projectes. I dic això, perquè he observat els moments en què molts hagueren desitjat remetre el seu esforç i replegar-se com l'aigua endins, en la ressaca, encara que en moviment.

No obstant, què els impulsa, què els anima, què els mou a continuar? A mi em sembla que és la il·lusió pel seu projecte, la confiança en la institució, la Universitat Jaume I en aquest cas, en els seus recursos, en la seua implicació, en el seu mode d'acostar-s'hi. Al nostre torn, estem reivindicant –si serveix l'expressió– més **creativitat i imaginació, més ideologia** si és possible.

Però que ningú faça una abstracció del concepte: l'UJI és només un ens, una referència, i sense els equips de persones no tindria armadura, posició, influència, no traçaria ni una línia de senda, no dissenyaria ni una proposta ascendent, no determinaria amb les seues decisions en molts casos. Crec que el valor d'equip és, en el nostre cas, una de les grans qualitats; crec que hem donat la categoria d'adult a una iniciativa adolescent i hem aconseguit un grau de compromís important i un nivell d'efectivitat acceptable. L'exigència no sols és interna, per millorar i superar processos i camins iniciats, sinó també per implementar i complementar, modificar el modificable i desentranyar l'essència de les propostes. Hem apostat pel territori des de la seua configuració real, no la de fa 40 anys ni la desitjable dins de 15; pel territori habitat i pels somnis d'aquelles comunitats que encara assaboreixen les tradicions des de la seua posició en un món modern, convivint amb les noves tecnologies en l'era del desenvolupament de la informació i del coneixement. És hora de compartir els nostres coneixements i de repartir les càrregues, d'emergir amb veu pròpia, encara que atenuada, i d'esgrimir els arguments que donen suport a les nostres emergències, sempre des del propi i en sintonia amb l'aliè; posant en valor el que ens ha precedit i aportant valor al que fem en el present; però comptant amb els altres, intentant implicar i comprometre en l'acció.

L'Agenda 21 de la Cultura serà una de les eines d'aquesta implementació a què em referia més amunt, amb la qual caldrà comptar immediatament per a equilibrar, per a donar valor a la participació ciutadana solidària, per a assegurar el que tants desitgen, els resultats, encara que tot això mai puga anar a soles: és millor tenir bona companyia, com la que a mi m'han aportat els equips de Zucaina, Sant Mateu o Albocàsser, i escoltar Albert i M. Àngels, després de deu anys de desenvolupament tècnic i metodològic del SASC, el meu company tutor el professor Vicente Zapata, i els membres dels equips de Benlloch o els de la comarca dels Ports.

Crec que hem travessat junts la frontera de la incertesa, la del dubte raonable i

que, en alguns moments, des de les tutories ens hem sentit superats per l'emoció de veure que el nostre treball no ha sigut estèril. Eines, indicacions, actituds, totes al servei d'un programa que creu tant en els destinataris com en els agents intermediadors i que reclama més contundència en les noves propostes, més criteri, més força en els seus continguts, més vigor en els seus plantejaments. Dotar de múscul els projectes suposa exercitar-se molt en societat (sense l'activisme recurrent que tot ho justifica) i formar-se una mica més en la pròpia gestió cultural.

La segona etapa ens exigeix ara contrastar amb l'etapa anterior i, simplement, tractar de millorar i de créixer a l'ample, amb àmplia visió circular i horitzontal, establint xarxes, creant teixits, vinculant recursos, incorporant professionals, coneixent altres experiències, recorrent altres espais, estudiant altres documents. Però multiplicant-nos, i contant-ho en altres àmbits.

*“Un somni que conté passió
perdurarà;
Llavors, revela'l.”²*

2. JAMIE SAMS. LA MEDICINA DE LA TIERRA. *Integral*. Barcelona, 1996.

PAÍS@RURAL, PROJECTE D'ACOMPANYAMENT
D'INICIATIVES SOCIOCULTURALS AL MÓN RURAL

AGENDA21 LOCAL DE BENLL-LLOCH
Xavier Ginés Sánchez, AODL de l'Ajuntament de Benll-lloch.
Eugeni Trilles Fabregat, membre del grup de treball

LA CONSTRUCCIÓ DEL PROCÈS DE PARTICIPACIÓ CIUTADANA. Xavi Ginés

Marc sociològic

Bell-lloc és, potser, una localitat idònia, un escenari quasi perfecte on les experiències de grup poden posar-se en pràctica. Aquests són alguns dels factors que fan que siga així:

Geogràfics:

- Té un terme municipal de mida mitjana, de 45 km². En aquest, a més a més, es dóna una certa diversitat ambiental.
- És a mig camí entre la costa i l'interior de les comarques de Castelló.
- Té un clima suau.
- Es troba situat sobre una plana extensa parcel·lada extremadament i amb conreus de secà. Hi compta amb una certa producció d'horta irrigada.
- És a la vora de grans eixos de comunicació. En destacarem dos, la carretera CV-10, futura via principal de comunicació longitudinal del País Valencià. També és molt a la vora de les vies d'entrada a l'interior.

Demogràfics:

- Es tracta d'una localitat mononuclear, sense gaire dispersió. Tan sols té un altre nucli habitat anomenat el Cuartico. Aquest és molt poc poblat i format per segones residències.
- Té una població d'uns 1.000 habitants. Aquesta població, com en la gran majoria de localitats rurals, s'incrementa considerablement a l'estiu.
- La seua població creix de cinc anys ençà. Aquest creixement es produeix principalment gràcies als contingents d'immigrants, però sense oblidar el creixement vegetatiu, que està deixant de ser regressiu.

Socials:

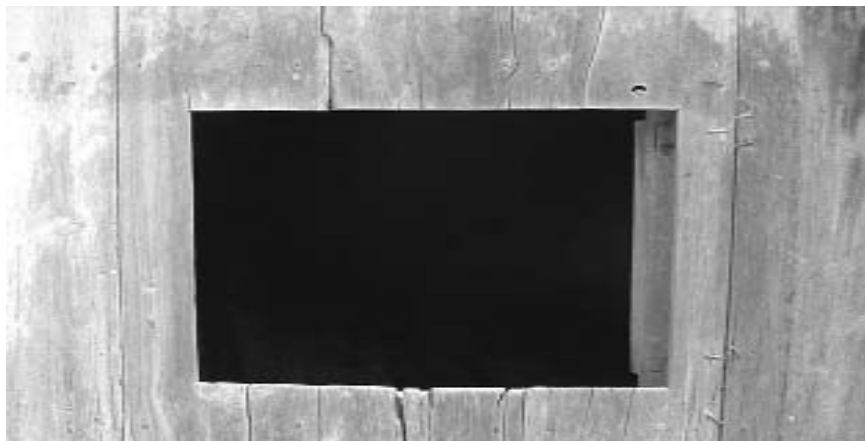
- La societat de Bell-lloc és bastant homogènia. Almenys té unes diferències proporcionals inferiors entre rendes del que es pot observar a la província. Entre altres causes perquè les persones de rendes privilegiades no resideixen a Bell-lloc.
- Culturalment la població és relativament uniforme. La nova entrada d'immigrants no està suposant un greu impacte cultural i la seua normalització escolar es fa sense més inconvenients. Entre altres raons podria ser perquè la procedència majoritària és romanesa, amb un idioma romànic i occidental.
- La societat civil està bastant estructurada a base d'associacions i entitats de tot tipus. Això, juntament amb les seues reduïdes dimensions fa que es produïska una ràpida transmissió d'informació i que la suma de col·lectius signifiqui una bona representació de la societat en general.

Econòmics:

- La seua economia ha patit estrèpits violents dels quals, amb més o menys fortuna, s'ha recuperat. La gran crisi de la vinya va ser el detonant de l'emigració a Castelló i altres grans ciutats. Però també de l'abandó de l'agricultura com a font d'ingressos primària i el pas a la ramaderia intensiva com a monoconreu.

- La relació de la població amb la ramaderia intensiva està experimentant canvis substancials. I en això té molt a veure la quantitat d'immigrants nous, i la proliferació de polígons industrials a les localitats veïnes.

Culturals:

- La formació cultural de la població és normal. Entre els membres de la comunitat destaquen, però, persones amb una bona formació i interès per la cultura en general i la local. A més a més, hi ha membres de la comunitat universitària i persones que hi acudeixen a l'estiu molt formades.
- L'activitat de les associacions culturals és important. Cal ressaltar que la seua capacitat és també molt important, fet demostrable amb alguna de les activitats organitzades.
- El patrimoni local no és massa abundant. Encara menys ho és aquell identificat com a tal. Però la població local sí que identifica alguns elements amb els quals queda oberta la possibilitat de treballar.

Dinàmics:

- Bell-lloc s'enfronta amb tot un seguit de canvis de diversa transcendència i ritme.

De gran transcendència i impactants:

Aeroport de Castelló, que s'està construint al seu terme municipal. Es tracta d'una macro instal·lació d'infraestructura civil que afecta tant en l'aspecte urbanístic com socialment la localitat. El més important és que aquest canvi impactant no és en cap cas controlat internament, amb la qual cosa tan sols queda plantejar la posició amb la que es rep el colp. Transformació de la CV-10 en autovia de la Mediterrània. Tampoc

com a factor controlable, suposa un gran impacte extern que caldria encaixar.

De gran transcendència i progressius

La proliferació de polígons industrials a les localitats veïnes més pròximes a la capital està produint canvis en l'estructura laboral de Bell-lloc. Aquests canvis es vénen observant des de fa uns anys i van aprofundint-se progressivament a mesura que creix el nombre d'empreses instal·lades a aquests polígons.

L'arribada de persones de procedència estrangera s'està produint des de fa alguns anys. El contingent arriba a ser d'aproximadament el 18% del padró municipal.

De menor transcendència i sobtats

La implicació de l'UJI i, en concret del Servei d'Extensió Universitària, en el món rural afecta de forma directa Bell-lloc. Els seus serveis es reben a Bell-lloc des de ja fa uns pocs anys.

De menor transcendència i progressius

L'obertura d'una agència de desenvolupament local ha suposat que a poc a poc s'articulen iniciatives en coordinació amb el conjunt d'entitats i associacions locals.

Com es pot intuir, les condicions prèvies són idònies i en aquestes es troba el caldo de conreu del projecte d'implementació de l'Agenda 21 Local. Tots aquests factors i circumstàncies configuren un escenari model per al conjunt de comarques de Castelló. Bell-lloc, per tant, és un camp d'experimentació molt adient per a assajar l'aplicació de l'Agenda 21 Local a les comarques de Castelló. En primer lloc, perquè des dels punt de vista de les característiques sociològiques és una localitat tipus. Ni llogaret ni ciutat, ni rural ni urbana, ni allunyada dels centres ni prop d'aquells, ni costanera ni d'interior, etcètera. Ni una cosa ni l'altra i ambdues a l'hora. A més a més, parlem d'una societat dinàmica per voluntat pròpia i dinàmica a la força, provocada en aquest cas per les activitats alienes que afecten greument fins i tot la constitució sociològica de la localitat. Posem per cas l'aeroport.

Parlem d'un escenari molt adequat per al treball tècnic ja que hi ha moltes més variables controlables que en àmbits locals més grans, però hi ha la diversitat necessària per a poder treballar d'una forma plàstica.

Primers moviments

En aquest context, i fruit de les activitats formatives del SASC, fa quatre anys es va plantejar des de l'Ajuntament de Bell-lloc encetar un procés de diagnosi que hauria de comptar amb la població local de forma participativa. L'objectiu era

intentar coordinar les activitats disperses que s'estaven duent a terme pels diversos col·lectius i intentar que tant l'Ajuntament com els col·lectius col·laboraren per tal de rendibilitzar recursos i incrementar les repercussions de les polítiques culturals. Paral·lelament, es va començar a treballar de manera pràctica introduint una activitat de nova creació en el calendari local. De resultes, la primera Mostra Bell-lloquina de Productes de la Terra, va aconseguir que la majoria de col·lectius es posaren mà a l'obra i es va aconseguir un consens entre la població. Quedava clar que la Mostra havia de ser assumida com a festa local, i en aquesta participarien comerciants i associacions locals, ja que era per a ells per a qui es feia.

Plantejament inicial - Plantejament mutant

Fruit de la col·laboració entre l'Ajuntament i el SASC aquest va assumir el tutelatge d'una revisió del projecte esmentat anteriorment i que no va fructificar. Aquest antic projecte es tractava d'una planificació estratègica per via de la participació en l'anàlisi i la proposta de direccions estratègiques en l'àmbit cultural. El nou plantejament engendrat en el marc del curs Gestió de Projecte Cultural introduïa un important ingredient de planificació a gran escala. I en el moment de l'aparició de la iniciativa d'Extensió Universitària País@rural, es va proposar reconduir una altra vegada el projecte tot emmarcant-lo dins d'un nou concepte de planificació participativa i sostenible anomenat Agenda 21 de la Cultura.

Com després veurem, aquest plantejament va patir encara dos canvis més. L'aplicació pràctica dels sistemes de participació per tal de fer un sondeig previ, i les consultes a líders locals per a elaborar una primera hipòtesi de treball, van donar com a resultat una ampliació en l'abast d'allò que tractaria l'Agenda 21. No podia limitar-se tan sols a tractar temes culturals, sobretot si la clau del procés d'implementació és la participació ciutadana. Per tant, el següent canvi de plantejament va ser llevar l'adjectiu "cultural" del concepte Agenda 21 Local. Les entrevistes realitzades entre els líders locals no donaven una especial transcendència a alguna mena de problemàtica cultural, i sí que insistien en una problemàtica de convivència, d'una banda, i una altra ambiental. La divisió polític-social incubada socialment des de la primera legislatura democràtica municipal posterior a la dictadura que acabava de manifestar-se en forma de divisió de l'associació de majors, havia ressuscitat vells fantasmes de confrontació. I la problemàtica generada a partir de les conseqüències dels vessaments de purins de la multitud d'explotacions intensives de porcs constituïa una altra gran font de preocupació social. Tant social com ambientalment l'Agenda 21 Local, tal com es va donar a conèixer, va ser entesa com una bona eixida a aquestes qüestions.

Primeres passes

La primera reunió que es va fer va ser al juny de 2003, en el marc de la pràctica inclosa en el curs Gestió de Projecte Cultural que Extensió Universitària havia organitzat. En aquesta reunió es va tenir una primera presa de contacte amb tres dels líders locals amb què es tenia un més fàcil accés. Després d'explicar i comentar el projecte es va procedir a identificar i llistar el conjunt de líders locals als quals calia adreçar-se. Calia que se sumaren, i si no que almenys restaren assabentats i pogueren influir en la població amb una actitud positiva respecte del projecte. El mes següent, es va fer una reunió amb alguns dels líders amb els quals ja s'havia pogut parlar, a la qual van acudir autoritats locals per reforçar la idea de rigor i compromís polític amb el projecte. La resposta ve sent positiva, tot i que sempre plana l'ambigüitat del concepte o dels objectius que s'han de tractar. Val a dir que en aquest moment el projecte tan sols pretenia concentrar forces per tal de generar una política cultural comuna entre Ajuntament i col·lectius locals.

Fruit de la voluntat dels col·lectius implicats i del compromís municipal, al febrer de 2004 es va fer una reunió per tal de decidir formalment (anteriorment s'havia fet però sense sistematització) la III Mostra Bell-lloquina de Productes de la Terra. Es pot considerar que en aquests moments comença a fructificar una mena de projecte cultural. La Mostra és un èxit i els col·lectius reforcen la seua implicació en el projecte.

Signatura del compromís de l'Ajuntament amb L'Agenda 21 Local. D'esquerra a dreta: Àngel Hernando, Laura Alcalá, Vicent Guimerà, José María Roca, Vicente Zapata, Joan José Edo, Ana Belén Edo.

Expansió i canvi de cicle

AL juny de 2004, amb la Universitat implicada gràcies al programa País@rural i la tutorització de Vicente Zapata, es produeix un salt qualitatiu i quantitatiu considerable. Ja sota el paraigua conceptual de l'Agenda 21 de la Cultura es fa un intens treball de difusió. Durant un cap de setmana s'estableixen les bases tant polítiques com culturals del projecte d'Agenda 21 que actualment es troba en marxa. Després de reunions i converses prèvies amb els dos grups polítics de l'Ajuntament s'arriba a un compromís de "no agressió" i respecte escrupulós a l'Agenda 21, que es va materialitzar el divendres 29 de juny de 2004. Posteriorment a aquesta adhesió de tots els membres de la corporació, el dia següent es fa una ronda de contactes amb 12 associacions i col·lectius locals i amb persones individuals de relleu. La ronda acaba amb una reunió de grup en la qual s'accepta emprendre el procés.

Paga la pena destacar que en la ronda de converses el principal obstacle va ser l'ambigüïtat que suposa explicar el concepte Agenda 21 Local. Aquest problema es va superar amb fets, però val a dir que encara és un problema present actualment

Prediagnosi

A les reunions es va lliurar un full per a ser omplert pels col·lectius i persones. En aquest tan sols es demanava que s'annotaren les virtuts i els problemes que eren percebuts a Bell-lloc. El resultat va desvetllar que els grans problemes eren la divisió a què abans es feia referència i la contaminació dels purins.

Evidentment l'Agenda 21 no podia quedar-se en l'àmbit cultural, sobretot pel fet que s'havia insistit repetidament que el que es cercava era la participació de la ciutadania en l'anàlisi i la proposta de solucions als problemes que ells observaven. De fet, allò que havia fet entendre el concepte d'Agenda 21 era precisament el paper que atorgava a la ciutadania en les qüestions municipals. D'aquesta forma el mecanisme essencial de l'Agenda 21 Local, és a dir, la participació ciutadana, obligava a desviar el rumb novament i dirigir el projecte cap a un abast molt més ambiciós: la participació ciutadana en aquella.

Participació ciutadana, la clau de l'agenda 21 local

AAixí, a poc a poc, els esforços han anat dirigint-se més que a realitzar una diagnosi de la problemàtica percebuda per la població, i una proposta de solu-

cions, a l'organització d'un sistema de participació ciutadana efectiu. Aquesta derivada suposa un major grau de compromís de totes les parts. En primer lloc, dels grups polítics municipals, que accepten una certa pèrdua de llibertat d'acció, almenys dins de la clàssica concepció d'allò que s'entén com a política. En segon lloc, les organitzacions i associacions assumeixen una major responsabilitat i treball, que les responsabilitzarà davant de la societat. En conjunt la incisió en la participació ciutadana suposa un canvi de concepte de la política i de la democràcia que per sort sembla haver superat, com a mínim, la barrera de la proposta.

La política de fets

Es va crear un grup de treball que seria el germen del Fòrum de Participació Local¹. En aquest hi ha un representant de cada un dels dos grups polítics de l'Ajuntament i representants de les associacions i institucions locals, com l'església i la cooperativa. El grup de treball s'ha anat reunint periòdicament i ha decidit començar a produir "coses" per a superar una mena de límits pràctic del qual semblava urgent eixir. La primera de les "coses" que es va fer va ser un tríptic explicatiu del que era i en què consistia l'Agenda 21 Local. Es va decidir que aquest havia de ser aclaridor i senzill, i per això es va insistir que de les diferents esferes socials es donaria un significat i una forma d'actuar. El grup de treball va elaborar els continguts del tríptic i els xiquets de l'escola van fer propostes per a elegir un logotip. Tot fet per la població. El resultat no podia ser millor.

Ja immersos de ple en el procés de participació ciutadana s'han començat diverses iniciatives. S'està elaborant un catàleg d'associacions amb la finalitat d'atraure les diverses associacions al procés, d'implicar-les en el projecte i de reforçar la identitat i el treball d'aquestes. S'està treballant en la creació d'un grup d'experts locals que col·laboren entre ells i entre ells i el grup de treball per tal de realitzar una diagnosi més completa de les problemàtiques municipals. S'ha fet alguna reunió amb el col·lectiu d'estudiants universitaris de Bell-lloc per tal d'articular-los. I sobretot, del grup de treball ha sorgit un Reglament de Participació Ciutadana, que hores d'ara s'està debatent i que serà acceptat per les dues formacions polítiques presents a l'Ajuntament. El significat del reglament és força important, ja que amb ell començarà una nova etapa en el procés. Ja menys vinculat amb l'UJI (portem dos anys de tutorització) el grup de treball es formalitzarà i reconeixerà a nivell administratiu i polític. Serà un òrgan municipal normativitzat i reglamentat. Això suposarà un canvi en la forma com la gent pensa en la política municipal, que l'aproparà al ciutadà i per tant a la percepció de la realitat que fa la pobla-

1. Aquest Fòrum és contemplat en qualsevol sistema de participació i fins i tot en l'Agenda 21 Local.

ció a qui l'Ajuntament governa. El moment és clau. El camí tot just acaba de començar i la retirada dels tècnics en l'àmbit de la planificació començarà tan bon punt el Fòrum estiga constituït.

Donada la gran quantitat de temes a tractar, i la impossibilitat de trobar horaris concordes amb tot el grup, en algunes ocasions les reunions incorporen el sopar.

AGENDA 21 DE BELL-LLOC. Eugeni Trilles

L'Agenda 21 Local, un projecte il·lusionant, i al mateix temps utòpic; això va ser la conclusió a la qual vaig arribar la primera vegada que vaig sentir parlar d'aquest projecte. Va ser fa més d'un any (juny del 2004), quan un bon dia, va irrompre en la tranquil·la vida quotidiana d'aquest petit poble de la Plana Alta, les persones que abanderaven aquest projecte; l'AEDL del municipi, Xavi Ginés i el tutor del projecte designat per l'UJI, Vicente Zapata.

Segons ens van comentar a posteriori, aquest primer dia va ser per a ells una jornada maratoniana, on es van intentar entrevistar amb la majoria de representants de la societat bell-lloquina (un total de 35 persones, que agrupaven la majoria de sectors i associacions de la població). L'objecte de tal jornada era explicar als col·lectius interessats, què era i en què consistia això de l'Agenda 21 Local, com era la seua importància en la planificació global, cultural i social de la localitat, i

el paper que podien ocupar els diversos col·lectius i persones particulars en aquest projecte tan ambiciós.

La primera reacció fou d'escepticisme, enfront de l'explicació del contingut i la finalitat del projecte, principalment per dos aspectes; en primer lloc, per l'ambició del projecte, en donar una segona eina d'opinió a la població, enfront dels polítics, de les seues decisions i de les seues maneres d'actuar, (conjuntament a l'eina atorgada en l'ordenament jurídic, amb el dret a votar i mostrar la tendència política de cada un).

I en segon lloc, un cert grau de pessimisme, fomentat en la difícil realitat social que trobem en el municipi de Bell-lloc. Ja que es tracta d'una localitat amb una marcada divisió política (fins i tot s'han arribat a crear dues associacions de jubilats), la qual cosa es tradueix en una nul·la creença a fer realitat la tan necessària col·laboració i participació ciutadana en projectes d'aquesta naturalesa.

En qualsevol cas, a banda d'aquesta primera reacció lògica, d'un escepticisme ocasional per part de la majoria, aquesta anava acompanyada d'una sincera predisposició a col·laborar en la mesura del possible, tant per part de les associacions com per part de persones a títol individual.

Una vegada explicat aquest nou sistema de participació de la ciutadania per a poder decidir la direcció de l'evolució del seu municipi, analitzant les debilitats i les fortaleces de Bell-lloc, se'ns va instar per part dels coordinadors del projecte, a començar a engegar el projecte, com? Molt fàcil: en primer moment, a reexplicar i publicitar l'existència d'aquesta iniciativa a altres col·lectius locals i persones interessades, per a intentar involucrar-los i, a banda, reflexionar i intentar elaborar una opinió i propostes concretes d'acció, per a la millora de Bell-lloc.

La primera tasca que se'ns va encomanar a la majoria de participants, va ser la realització d'un prediagnòstic de la situació de la localitat (era anònim); havíem de definir tant els aspectes negatius del municipi (per a localitzar-los i intentar combatre'ls), com els aspectes positius (per a conservar-los i potenciar-los), aquests sí, des d'un punt de vista individual, de cada un, per a poder obtenir el major nombre possible de perspectives i opinions referents al municipi, i amb la informació recollida poder realitzar el diagnòstic de la població, això sí, era molt important fer-ho des de dins de la localitat, per la mateixa població.

La participació va ser general, i la gent plasmava la seua opinió en el dit prediagnòstic, que va donar com a resultat la localització, tant d'aspectes positius o fortaleces del municipi, com d'aspectes negatius o debilitats de la localitat.

El següent pas va ser crear amb la gent més involucrada des de l'inici (amb més predisposició), una espècie de pregrup de treball, per a coordinar i començar a canalitzar les accions posteriors. Aquest pregrup va ser el banderer d'aquesta pri-

mera labor d'ampliar l'àmbit d'acció del prediagnòstic, que arribara al màxim nombre possible de veïns, perquè mostraren el seu punt de vista sobre la situació actual de la localitat. Es va estar bastant temps realitzant els prediagnòstics, igual que ampliant el camp d'acció. El problema es presentà en una de les següents reunions, on va tornar a fer acte de presència aquest escepticisme ocasional, degut al fet que els veïns exigirien tenir resultats pràctics, palpables... La por es traduïa en la possibilitat que el projecte es quedara en paper mullat, i a això no col·laborava la immaterialitat en la forma, que en aquells moments tenia L'Agenda 21. (Solament existia l'opinió dels veïns, plasmada en el prediagnòstic, sobre l'estat actual del municipi.)

Per a intentar solucionar aquesta característica d'immaterialitat del projecte, en reunions posteriors (les primeres que es realitzaven sense la presència del tutor), es va decidir treballar més el concepte d'Agenda 21 de Bell-lloc, per a fer més comprensible el concepte per a la gran majoria de la ciutadania. A partir d'ací va sorgir la iniciativa de realitzar un **tríptic** on s'explicarà clarament què era això d'Agenda 21 Local, per què ens feia falta a Bell-lloc, i d'alguna manera, tenir el primer resultat palpable del projecte.

I així va ser com va sorgir, en una reunió del pregrup de treball (en la casa abadia), on es va decidir el contingut i la forma del document, dividint-lo per temàtiques (per a fer-ne més fàcil la comprensió), com ara: cultura, mediambient, societat i participació. El resultat va ser millor de l'esperat, i tots els membres del pregrup van quedar satisfets amb el treball realitzat. Amb aquesta eina, a banda de trencar la immaterialitat del projecte, ens va donar la possibilitat de facilitar-nos, tant l'explicació del contingut del projecte, com l'ampliació de l'àmbit d'actuació (arribar a més veïns, i d'una manera més senzilla).

El que ens va permetre aquesta estreta cooperació entre distints col·lectius i àmbits de la població, va ser poder col·laborar i fer més fàcil la realització d'algunes iniciatives que ja existien en la localitat, com era la Mostra Bell-lloquina, l'estructura i diferents aspectes de la qual es va tractar en reunions de l'Agenda 21. Exemples clars d'aquest sistema de participació dels ciutadans, on cada un opinava i aportava el seu granet de sorra.

La següent meta en el camí era organitzar tant com fóra possible la vida social de Bell-lloc, representada en els seus col·lectius i associacions (un total de 17 col·lectius, en un municipi de 1.000 habitants). Per a això es va decidir realitzar fitxes descriptives dels distints col·lectius i associacions locals, com nucli important de l'organització endògena de Bell-lloc. Se'ns va facilitar als distints col·lectius un model per a emplenar amb la informació necessària de la composició i finalitats de cada associació. El següent pas era proposar (per part de

l'Ajuntament) que es creara un registre municipal d'associacions per a poder tenir constància del nombre total que n'hi havia i dels seus objectius o finalitats.

Els últims passos realitzats han sigut: primer, crear un pregrup jurídic per a intentar realitzar **un reglament** que regule el futur **Fòrum de Participació Ciutadana**, òrgan màxim de decisió i opinió de l'Agenda 21 (on estaria representada, pràcticament la totalitat de la ciutadania i la seua opinió en distints aspectes per a, posteriorment, elevar les decisions o propostes resultants de les seues reunions). I pel que sembla, ja existeix un esborrany o proposta de reglament que regularà el funcionament d'aquest futur Fòrum de Participació.

Una altra iniciativa que s'està portant a terme en l'actualitat, és la de plasmar aquelles primeres fitxes dels col·lectius locals en un projecte més ambiciós; crear un **catàleg dels col·lectius locals**, on apareixerà informació de tots (història, components, objectius...), per a fer-la pública. I d'aquesta forma donant-les a conèixer a la resta de la població, s'afavoreix la seua publicació o reconeixement i que puguen ampliar la seua massa social, amb veïns interessats en la seua causa.

Finalment, l'última iniciativa tractada pel pregrup de treball és l'organització d'unes **jornades** a la localitat, sobre **l'Agenda 21 i la participació ciutadana**. En aquesta jornada s'intentarà ensenyar als veïns què és l'Agenda 21 de Bell-lloc, què s'ha fet fins a ara, i què podem fer en un futur.

A tall de conclusió direm que tot i l'escepticisme inicial, una vegada engegat el projecte, amb la il·lusió i el treball conjunt de la població, l'Agenda 21 de Bell-lloc, no sols és que es convertisca en una realitat, sinó que pot ser una eina molt important per al futur de la localitat, tot això perseguint una única finalitat; fer de Bell-lloc el millor poble possible, realitzat i gaudit pels seus ciutadans (que són qui més el coneixen i qui més el necessiten).

PAÍS@RURAL, PROJECTE D'ACOMPANYAMENT
D'INICIATIVES SOCIOCULTURALS AL MÓN RURAL

**EL MAESTRAT; MIRANT AL PASSAT,
PROJECTANT EL FUTUR.**

Tomàs Segarra Arnau, Llicenciat en Humanitats
Gestor Cultural i del Patrimoni. Ajuntament de Sant Mateu

Poques comarques valencianes tenen un nom amb una riquesa de sensacions comparable al Maestrat. Escarpat, abrupte i pedregós, el Maestrat ha sigut al llarg del temps una terra dura i difícil, fet que ha anat configurant, juntament amb la seua gran i singular història, un tarannà propi, una visió de portes enfora que ha construït una identitat per a aquest territori i els seus habitants.

Sembla que visitar el Maestrat evoca en nosaltres -els valencians en general-, un cert sentiment de recerca dels orígens, i ens identifiquem amb aquest territori. Potser el que trobem quan arribem al Maestrat és una terra que conserva part de les essències del nostre propi passat, i per això gaudim passejant pels seus pobles, caminant per les muntanyes, assaborint el seu menjar...

I a molts, cada vegada a més, també ens interessa conèixer el seu passat, com a

Real Santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut. Traiguera.

Centre d'interpretació de la tonelleria. Sant Jordi.

vehicle per a entendre millor aquesta terra i també per a entendre'ns a nosaltres mateixos, no només als valencians, sinó a tots els pobles i a totes les cultures.

El Maestrat és hereu d'un ric passat, i es pot considerar que va viure un temps de prosperitat al llarg de l'edat mitjana. Però també és cert que les circumstàncies històriques no hi han sigut favorables, i la seua importància va anar minvant progressivament. Podríem dir que el Maestrat va anar perdent trens al llarg dels segles per diferents causes.

Però justament ara, el context econòmic i

social en què vivim ens dóna una oportunitat de desenvolupament basada, precisament, en el passat. La cultura i el món rural han esdevingut en els darrers anys fonts de recursos per a la generació de productes turístics i, amb aquest esperit, va nàixer el present projecte.

El temps d'oci en la nostra societat és cada vegada major. Al costat d'això, la necessitat d'omplir els buits generats per l'oci també augmenta. D'altra banda, els períodes de vacances tendeixen a distribuir-se en diferents segments al llarg de l'any. A més, l'oferta i la demanda turística s'ha diversificat molt en els darrers anys. Dins d'aquesta diversificació, han entrat amb força tant el turisme cultural com el rural.

El nostre projecte pretén articular-se, en un cert grau, al voltant d'aquestes noves formes de turisme tot i basant-nos en la creació d'un producte cultural, partint del patrimoni, la història i els aspectes etnogràfics de la comarca.

El primer que cal que ens preguntem és, disposem dels recursos turístics per a generar un producte? Patrimoni, història i cultura. Són els tres eixos dels quals par-

tim però, poden ser recursos suficients per a generar el producte? Un projecte proper i semblant al que nosaltres plantejem és "La ruta del Cister", que proposa la visita a tres monestirs de la regla benedictina: Poblet, Santes Creus i Vallbona de les Monges. Cada monestir es troba en una comarca diferent però limítrofes, com són l'Alt Camp, l'Urgell i la Conca de Barberà, la qual cosa fa que tots els municipis que es troben dins d'aquest triangle format pels tres monestirs, puguin beneficiar-se de la ruta, que, a més, compta amb altres atractius com les poblacions de Montblanc i Valls. Però, sens dubte l'autèntica força d'aquest projecte -de tots els projectes-, és la seua singularitat. Alguna cosa nova ens ha d'aportar la ruta per a voler visitar-la. En el cas de la ruta del Cister, la singularitat l'aporta el fet que els tres monestirs conformen els panteons reials de la Corona d'Aragó.

Per tant, no tan sols hem de preguntar-nos pel recurs, sinó també per la seua singularitat; i pensem que recurs i singularitat són dues eines de què disposem.

En primer lloc, el Maestrat és una zona amb molt de patrimoni. Compta amb un total de 51 béns d'interès cultural declarats per la Generalitat Valenciana, sense comptar els que tenen les tres ciutats costaneres (Vinaròs, Benicarló i Peníscola), ni el gran nombre de jaciments arqueològics, entre els quals destaquen els del barranc de la Valltorta que, pels seus testimonis d'art rupestre llevantí, són Patrimoni de la Humanitat declarat per la UNESCO.

També és una zona el Maestrat amb una història dilatada, amb fets històrics importants, com els darrers capítols del Cisma d'Occident, o les guerres carlines del segle XIX. I també destaquen les seues manifestacions culturals, de molts diferents tipus: festives, gastronòmiques, musicals, folklòriques,... totes aquelles manifestacions que configuren una identitat cultural.

Però de fet, tot això no serveix per a res; el patrimoni només són pedres arruïnades i la història papers vells impossibles de llegir, si no és que fem un esforç per descobrir quina és la singularitat d'aquest territori. I si n'hi ha alguna cosa realment singular, quelcom que no hi haja existit en cap altra part del món, és, sense dubte, la presència dels ordes de cavalleria, més en concret, de l'Orde de Montesa que, sent un orde estrictament valencià, tenia la major part de les seues possessions a l'extrem nord del Regne de València.

Tenim a més, l'avantatge que la major part del patrimoni i dels fets històrics més importants al territori, es van produir durant l'era de domini de l'orde de Montesa, que abraça el període comprès entre els segles XIV i el XIX. Un període dilatat el testimoni del qual ha arribat a nosaltres en forma d'esglésies, de castells, de torres i de masos, de pergamins i de peirons. Evidentment, la plasmació final del projecte en quelcom tangible, no s'atura en la identificació dels recursos. La traducció d'aquest treball previ hauria de plasmar-se en el disseny d'accions

concretes, com ara una ruta cultural que travessara tots els pobles de la comarca i la creació d'un centre d'interpretació o d'informació sobre l'orde de Montesa i el Maestrat. D'altra banda, a aquestes finalitats palpables cal afegir-ne unes altres de més intangibles, com són la voluntat d'afavorir la identificació de la població amb el territori, o fer una aportació a la dinàmica del sector de la restauració i l'allotjament.

En conseqüència, tot i que en aquest article per raons d'espai no ens podem estendre gaire, pot afirmar-se que el territori té les capacitats necessàries per a la generació d'un producte turístic basat en la cultura i en el fet rural.

Malgrat tot, el que hem dit fins ara no és més que un cúmul de bones intencions. Cal plasmar el projecte i fer-lo realitat. L'ajuda de la Universitat Jaume I de Castelló en aquest sentit, a través del programa PAÍS@RURAL, està sent fonamental. La idea de concebre aquest projecte va nàixer en un curs de postgrau dut a terme per l'UJI. Des d'aquell moment, el projecte sempre ha anat de la mà de la institució, en la qual ha trobat tot el suport necessari. Gràcies a això, el desenvolupament del projecte ha comptat constantment amb la supervisió i la col·laboració de Miguel Ángel Martín, des del seu paper de tutor del projecte.

Durant el darrer any, temps en el tutor ha prestat suport al projecte, han sigut molts els plantejaments que han canviat al seu si. Si bé al principi el projecte tractava d'enfocar-se des d'una postura dinàmica, amb reunions periòdiques que cercaven altres possibles agents que podien involucrar-se, o amb la planificació d'activitats al voltant del tema central del projecte, el procés durant els darrers dotze mesos s'ha tornat més reflexiu, tractant de plasmar sobre el paper les bases del que ha de ser un projecte sòlid. Tot i això, es manté l'essència inicial amb la qual va nàixer el projecte. Les tutories, que s'han distribuït de forma periòdica al llarg de l'any, han servit per a pensar, planificar i dissenyar el projecte. Partint de la finalitat última a què desitgem arribar, s'han anat plantejant tots els aspectes, fases i processos pels quals havíem de viatjar: ha sigut un procés enriquidor en el qual també ha destacat la dimensió anímica que suposaven les tutories, ja que eren causa d'una especial motivació a l'hora de dur endavant el projecte. D'altra banda, les trobades amb els agents involucrats en altres projectes de PAÍS@RURAL d'arreu de la província també han aprofitat com a base per a l'intercanvi d'experiències, idees i solucions que han enriquit en major o menor mesura el mateix desenvolupament del projecte.

Però no només ha sigut un procés de reflexió, sinó també d'aprenentatge. Hem viscut les dificultats que implica l'elaboració d'un projecte cultural sobretot perquè, i això creiem que és molt important, no podem desvincular-lo de la realitat que l'envolta. Dit d'una altra forma, el projecte cultural es troba dins d'un context

Peiró de Santa Bàrbara i absis de l'Església Arxiprestal. Sant Mateu.

socioeconòmic inalienable, els processos tant els locals com els més amplis l'affecten per força, i fan que el projecte haja d'adaptar-se a la nova realitat constantment. Hem comprès que un projecte cultural és una cosa viva, mutable, i que s'ha de reinventar constantment en funció dels nous fenòmens que viu la societat actualment.

El projecte "La terra i la pedra" parteix d'una finalitat que consisteix en el desenvolupament d'un procés cultural capaç de transformar la realitat i que s'alimenta, i al mateix temps repercuteix, en les dimensions social, econòmica i pròpiament cultural del territori del Maestrat. Els seus objectius generals són el foment de la cohesió social del territori, la contribució al seu desenvolupament econòmic endogen, el reforç de la identitat cultural del Maestrat i la posada en valor del seu patrimoni. El disseny del projecte implica, en primer lloc, una anàlisi detallada de la realitat del territori. També cal, en tractar-se d'un projecte amb un gran component històric, una investigació i síntesi prèvia dels processos i els fets més rellevants que han condicionat el desenvolupament del Maestrat. A més, és necessari realitzar un catàleg dels béns patrimonials de tota mena amb què comptem, i conèixer els seus usos i valors. La seua plasmació és, com hem dit

El Maestrat; mirant al passat, projectant el futur. T. Segarra ■

abans, la creació d'un centre d'interpretació del Maestrat i els ordes de cavalleria, i el disseny d'un conjunt de rutes culturals. Cal també planificar, pensant en la temporalització de les fases del projecte, amb vista a la seua execució, i en els indicadors que poden avaluar si el procés està caminant per la senda correcta.

No se'ns escapa que les dimensions i ambicions del projecte fan que la seua posada en funcionament es convertisca en tot un repte, tant per la grandària del territori com l'amplitud d'àmbits que abraça. Cal també tindre en compte el sector privat i, molt especialment la restauració i l'hoteleria; cal veure el projecte des de la perspectiva del bé comú per al territori; i cal, sobretot, tindre el suport d'institucions i administracions, sense les quals el projecte seria del tot inviable.

ESTRATÈGIES DE COMUNICACIÓ LOCAL PER AL DESENVOLUPAMENT. *CONNECTEM* UNA XARXA DE COMUNICADORS A L'INTERIOR DE CASTELLÓ

Albert López Monfort. SASC. UJI.
Vicent A. Querol Vicente i Emilio Sáez Soro. Departament
de Filosofia, Sociologia i Comunicació Audiovisual i Publicitat. UJI.

El projecte Connectem és una iniciativa de la Universitat Jaume I, a través del seu Servei d'Activitats Culturals, per a desenvolupar iniciatives de comunicació i gestió de la informació a través d'Internet a l'interior de Castelló. Aquesta iniciativa parteix de les possibilitats que ofereix treballar i comunicar en xarxa en un medi dispers amb recursos de suport en la formació i orientació des de la Universitat, i d'aportació tecnològica i d'infraestructures des de les diferents administracions. Aquest projecte es defineix des d'una visió activa de l'ús dels mitjans i s'orienta a formar comunicadors en xarxa i creadors de projecte de comunicació en Internet per al medi rural de Castelló.

*Les noves tecnologies de la informació i comunicació (TIC)
impliquen la fi de la distància però no la dels llocs.*
Andrés Font

El desenvolupament humà té com a objectiu l'ampliació de les oportunitats perquè les persones gaudisquen d'una vida digna i duradora allà on decidisquen instal·lar-se. L'accés a la informació és un recurs imprescindible per a augmentar oportunitats i llibertats independentment del territori en què ens trobem.

El desenvolupament d'Internet evoluciona des del cor i els nuclis durs de la metròpoli hiperdesenvolupada i tendeix des de l'origen a concentrar el seu major poder en aquells. No obstant això, a diferència dels mitjans de comunicació clàssics: premsa, ràdio i televisió, el potencial d'expansió i penetració és molt més gran. En aqueix sentit, el desenvolupament d'Internet i el seu creixement ha atorgat oportunitats de convertir-se en comunicadors globals als qui abans estaven exclòsos totalment de les dites possibilitats.

Però, no hi ha panacees ni utopies quan es tracta d'abordar l'anàlisi de les relacions socials i els seus processos comunicatius. És il·lusori pensar que la gent pot o fins i tot té algun interès a convertir-se en comunicadors mundials de la nit al dia, si és que potser aqueix fet té algun interès per a les circumstàncies en què puguen viure. En aquests casos el que es planteja d'una forma més directa és en quina mesura l'ús d'Internet serveix per a millorar els processos ja existents de comunicació i en quina mesura es poden crear altres que siguen d'utilitat a la comunitat local.

Internet ofereix interessants oportunitats a la millora de la comunicació local però amb una problemàtica en la seua introducció. A diferència d'altres mitjans de comunicació en què el seu ús és simple i directe, com la ràdio, TV, etc., Internet té una geometria variable en el seu ús, des del més simple al més complex, que passa per un aprenentatge necessari. La necessitat de tenir una base de coneixements d'ús de l'ordinador i la multiplicitat d'eines comunicatives disponibles es converteix en la principal barrera per a l'ús generalitzat d'aquest mitjà. Així mateix, és l'increment de tal coneixement el que fa que l'ús d'Internet siga més útil i tinga més aplicacions a les diferents necessitats existents.

D'alguna forma, els poders públics vénen entenent de forma irregular la necessitat de compensar la geometria variable de l'accés a Internet, amb vies a compensar l'increment de desequilibris de desenvolupament territorials. En aqueixa lògica s'han posat en marxa alguns programes d'investigació a través dels quals es va dotant progressivament algunes zones rurals d'accessos telemàtics de millor qualitat, així com de dotació informàtica, principalment a través de l'habilitació de xicotets centres informàtics en espais públics.¹

Aquestes dotacions van ajudant a cobrir un dels aspectes necessaris per a permetre l'accés sobretot en zones rurals amb problemes d'infraestructures. Però aquesta és només una de les bases necessàries per a mantenir aquesta plataforma

1. Programes «Internet Rural» (<http://internetrural.red.es/>) i «Disemina» (<http://www.gva.es/disemina/>).

comunicativa. La segona base es desenvolupa amb la formació adequada perquè els usuaris puguin utilitzar de forma adequada el mitjà. La tercera base que fa que la dita plataforma comunicativa pugui mantenir-se, va més enllà, es tracta que es generen iniciatives de comunicació i informació en el medi que substancien realment una capacitat de comunicació local que millori les relacions socials i econòmiques existents.

Amb la intenció de col·laborar en la «generació» d'aqueixes segona i tercera bases, naix el projecte *Connectem*, de la Universitat Jaume I, en concret mitjançant el Servei d'Activitats Socioculturals (SASC). A través d'aquest projecte es pretén aportar formació en l'ús de les eines comunicatives d'Internet i ajudar i estimular la creació de projectes comunicatius en el medi rural de la província de Castelló. La combinació de la formació amb metodologies per al desenvolupament de projectes comunicatius és tant més útil i possible en la mesura en què s'usa el mateix mitjà com element demostratiu i de construcció d'aquestes possibilitats.

Connectem és una peça més en l'intent que les zones rurals no es queden despenjades del nou paradigma econòmic. En l'anterior paradigma, l'industrial, es va produir el pronunciat desequilibri econòmic, poblacional i cultural entre les zones urbanes i rurals.

La necessària concentració d'infraestructures i estructures productives vinculades al desenvolupament industrial van focalitzar i van resultar determinants en la consolidació de l'activitat fabril a l'òrbita de les àrees urbanes. Tots hem llegit, escoltat, que l'economia informacional té la qualitat «potencialment» de no dependre de l'espai. La realitat és que els centres de producció basats en el treball amb informació continuen concentrant-se en el medi urbà. És lògic pensar que noves formes productives es crearan més fàcilment on estan ja les condicions idònies per a això.

No obstant això, aquest predeterminisme no té en aquest cas condició de necessitat. La situació que es desenvolupa ara no és més que la primera fase, però l'expansió a altres espais, entre els quals hi ha el rural, està a l'horitzó. Una bona prova que l'espai no ha de resultar un fre en aquest escenari és la ja coneguda major proliferació de l'ús d'aquestes tecnologies en països de gran dispersió poblacional com Suècia o Finlàndia. La mundialització no té més condicionant per a la consolidació de zones productives que l'avantatge competitiu d'aqueixa ubicació siga clara, i això, en el sector del coneixement dependrà de la capacitat d'ubicar-se en concentracions «virtuals» de coneixement i intercanvi d'informació. L'espai pot ser important o no, depèn de l'organització del sistema. Parlem d'entre un 5% i un 10% de la població europea en els espais rurals en què s'està apostant per la intervenció pública.

Des de tot un imaginari discursiu sembla associar-se la societat de la informació amb el futur i el medi rural amb un passat, a extingir en algunes de les seues manifestacions. Són, doncs, concepcions que van configurant les possibilitats de desenvolupament d'uns espais en detriment d'altres, quan els drets dels individus creiem que no han de patir discriminació en funció del territori ocupat.

En tot cas, hi ha dos frens molt importants perquè el medi rural es pugui unir sense discriminacions a la nova situació econòmica: un fre cultural i un polític. No parlaré de les suposadament importants inversions que s'han de realitzar en infraestructura tecnològica per a poder portar «el cable» a qualsevol xicotet municipi d'interior. Si sembla generalment acceptat que tot ciutadà i ciutadana ha de tenir l'oportunitat d'incorporar-se a la tan «desitjada» societat del coneixement, hem de suposar que la dita opció ha de posar-se al mateix nivell que altres reconegudes necessitats socials: educació, sanitat, accés a serveis bàsics (electricitat, aigua potable...). En aqueixa lògica, se suposa que si les paraules dels nostres polítics no estan buides, és legítim exigir igualtat de condicions tècniques d'accés a tal entorn favorable al desenvolupament humà. Un altre plantejament només seria fruit de la demagògia i productora de discriminació.

Els dos condicionants, culturals i polítics, es barregen en una lògica que, si deixàrem que seguira el seu curs, afavoririen la dita discriminació. La idea que «la novetat» tecnològicament parlant és natural de l'entorn urbà, només està estesa a l'urbans sinó que també ho està a les zones rurals. Aqueix prejudici facilita la idea que siga «de sentit comú» anar darrere del que succeeix a les ciutats. Aqueix prejudici, en tot cas, adorm qualsevol tipus de reivindicació i dificulta la comprensió del potencial que té per a l'economia local la incorporació en aqueix entorn productiu informacional.

Un altre prejudici generalitzat sobre les TIC és la visió d'un món alternatiu en un futur perfecte en el ciberespai. Aquest no existeix, el nostre món és real i no podem fer el *que ens vinga de gust* amb el suport d'aquestes tecnologies. Així doncs, les TIC existeixen sòlidament en aquest món. I com ens continua dient Robbins (1996) *hem de donar-les sentit en termes de la seua realitat social i política*. Són visions sobre el futur que sempre semblen quedar més allunyades del món rural que de l'urbà.

El problema polític s'enllaça sobre el cultural, amb el retraïment que suposa aqueixa visió prejudiciosa sobre el desenvolupament econòmic al territori, amb l'element afegit que la rendibilitat política en vots de les zones rurals és menor que les de les concentrades poblacions urbanes. Evidentment, cap polític declararà que no desenvolupa inversions en infraestructura tecnològica en una zona rural perquè la rendibilitat política que obté és xicoteta, encara que aqueix és un criteri que està ací.

Aquestes tecnologies estan contribuint, als llocs on s'impulsa un entorn adequat i les administracions adopten una posició de complicitat en el desenvolupament tecnològic, a accelerar el desenvolupament econòmic d'una forma fins ara desconeguda.

En aquest context, *Connectem* pretén ajudar a crear la visió que les iniciatives productives en el medi rural estan ací potencialment i només necessiten unes condicions adequades per a desenvolupar-se. Es tracta de crear elements perquè els prejudicis i les males polítiques no impedisquen que una important part de l'espai i de la societat queden apartades del desenvolupament social i econòmic.

Crear ciutadans que siguin capaços de llançar els seus missatges, necessitats, deficiències, en el seu territori pot ser una eina per a fer-se escoltar. Un element així pot també fer més visibles certs espais i circumstàncies als ulls de la política.

Per a això coincidim amb idees ineludibles com aquesta: *Cap intervenció pública temporal pot ajudar a pujar fins al grup capdavanter els menys avesats sinó que només una intervenció pública permanent pot aconseguir que s'avance fins a la societat de la informació i la societat del coneixement.*²

D'aquesta manera, en el tercer any de la posada en funcionament del projecte *Connectem* s'ha creat una plataforma de formació i de creació d'iniciatives locals de comunicació a través d'Internet, a més d'una plataforma de comunicació de referència, a través de la creació del portal cultural de *Connectem* (<http://www.connectem.uji.es>). Aquest portal cultural suposa, a més d'un servei d'informació social, una via de demostració dels potencials i utilitats de la comunicació local. Amb això es pretén també la internalització de l'ús d'Internet en els processos de gestió cultural, afegir en el quefer quotidià del gestor i de les associacions els usos habituals d'un altre canal en el moment de publicitar les activitats.

Aquest conjunt d'elements que es posen en marxa a través d'aquest projecte, intenta respondre d'una forma interactiva a les necessitats del medi local. L'entorn local i rural en el cas que ens ocupa, suposa una gran diversitat tant de realitats, problemàtiques i expectatives a la qual cal correspondre. L'ús d'Internet en un medi local descentralitzat i dispers suposa un element de coherència, ja que potencialment s'adapta millor que altres mitjans a les necessitats comunicatives de l'entorn.

Per a intentar aclarir millor en què consisteix i com està funcionant el projecte, podem proposar el següent esquema de funcionament:

2. De «5 ideas para transferir» en l'esborrany de *Sociedad de la Información en el siglo XXI: un requisito para el desarrollo II. Reflexiones y conocimiento compartido*. P 9.

- Evolució del projecte.
- Territori d'aplicació
- Programa formatiu.
- Ús i dinamització d'instal·lacions existents.
- Portal cultural.
- Estímul en la creació de projectes.

El projecte *Connectem* es va posar en marxa l'any 2002 per iniciativa del Servei d'Activitats Socioculturals de la Universitat Jaume I. En un primer moment, es pretén aprofitar la recent iniciativa de la Generalitat Valenciana de posar en marxa una sèrie de xicotets telecentres en alguns municipis de l'interior de la província de Castelló (Projecte Dissemina). La dita infraestructura era, en la major part dels casos, poc o gens utilitzada per no disposar en molts casos de persones capacitades per a atendre'ls i gestionar-los. Una de les primeres mesures adoptades en el projecte va ser que a través de la xarxa de col·laboradors del SASC es va localitzar un grup de persones de les diferents poblacions objecte del programa Dissemina, i se'ls va orientar en la via de gestionar els centres i proporcionar orientació als usuaris per a utilitzar de forma adequada Internet.

Aquesta primera fase de *Connectem* es va articular amb una llista de correu electrònic per a mantenir coordinats els monitors de centres i prestar-los suport en les dificultats que podien sorgir. El funcionament d'aquesta primera fase resulta en conjunt bastant bo durant la fase d'aplicació (tres mesos). El problema fonamental va ser que en finalitzar la dita aportació de monitors, els centres van tornar a quedar desatesos en nombrosos llocs. D'altra banda, la incidència de la formació i atenció dels monitors va ser irregular i va dependre fonamentalment de l'actitud d'aquests cap al projecte.

L'aprenentatge d'aquesta primera fase va ser fonamental per a millorar i redisenyar la segona edició del programa. Vam entendre que l'aprofitament d'aquest mitjà només es podia aconseguir a través d'un treball continu amb vista a aportar pràctiques vàlides que estimularen a generar iniciatives en el medi local. Amb la posada en marxa del portal d'informació d'activitats culturals a l'interior de Castelló, s'aconseguia a més d'un referent de permanència i referència del projecte, un exemple d'utilitats per a millorar els potencials de les activitats de l'entorn rural a través d'una de les moltes possibles utilitats comunicatives que ofereix Internet.

En la fase actual del projecte, en la qual s'encavalquen el segon i tercer any, disposem d'un equip propi de formadors i orientadors en l'ús d'Internet. La intenció amb la creació d'aquest grup seleccionat després d'una primera fase formativa, és que la metodologia aplicada siga la mateixa en tots els llocs, orientada des de la formació bàsica a l'avançada i posteriorment cap al suport en la generació de projectes comunicatius.

Hem anat creixent i constatant la importància de teixir un «ecosistema» adequat, que permeta la consolidació i prosperitat del projecte. Així, sobre la base d'actors socials que ja compartien els destins d'Extensió Universitària s'han anat afegint més capes –ara amb perfil en TIC– a un teixit previ de consistència contrastada.

A data avui (finals d'octubre del 2005) el procés formatiu està en marxa en multitud de poblacions de l'interior de Castelló. Tal activitat té la base en una llista de correu electrònic, així com en una xarxa de weblogs que serveix com a element de referència de l'activitat de cada monitor. La intenció és la de prestar suport en tot moment als monitors en els dubtes i necessitats concretes que puguen tenir en el desenvolupament de la seua tasca i en una fase més avançada, ajudar a dissenyar els projectes que puguen sorgir.

El territori en què es desenvolupa el projecte, és el que apareix en el mapa següent:

En el mapa es poden observar nombroses poblacions de menys de cinc mil habitants de l'interior de Castelló amb aules connectades a Internet. En alguns casos, a pesar de disposar de la infraestructura informàtica, no estan actives les connexions a Internet, per la qual cosa serà necessari esperar a l'execució de les dotacions necessàries per a poder actuar de forma efectiva.

Generalment, es dona la circumstància que les poblacions més xicotetes que estan situades moltes d'aquestes a les zones més agrestes són les que més problemes tenen per a un bon accés de comunicacions telefòniques, per no esmentar les comunicacions telemàtiques digitals. I des d'un mínim de possibilitat en la connexió, el projecte *Connectem* ha apostat fort en les àrees més febles d'un conjunt ja minvat pel que fa a infraestructures. Es posa èmfasi a proporcionar connexió, formació i estructura (temporal en algun cas) a aquests punts foscos —espais buits en l'àmbit digital— del territori.

L'interès que es formula i es desenvolupa en el projecte és el de formar una xarxa de col·laboradors directes o indirectes que a través de les ferramentes del projecte mantinguen una xarxa comunicativa d'interior, basada principalment en el desenvolupament de projectes culturals i d'interès social.

Els aspectes formatius del projecte s'orienten en dues vies que es consideren en el que s'ha dit anteriorment: habilitats per a l'ús de l'ordinador i les diferents ferramentes d'Internet, així com aquelles necessàries per a comunicar de forma més efectiva i les corresponents a bona gestió de la informació en xarxa. D'altra banda, és fonamental l'aspecte d'orientació en el desenvolupament de projectes comunicatius per part dels usuaris del projecte.

Una de les qüestions més importants a l'hora d'abordar la formació de *Connectem* és la d'intentar aprofitar els recursos que atorga la xarxa de forma lliure. Es tracta de desenvolupar una xarxa d'interès social amb recursos que la col·laboració de persones en altres parts ha desenvolupat. El programari de codi obert i el *programari lliure* són una excel·lent oportunitat per a desenvolupar projectes sense l'important cost que el programari comercial suposa. L'ús d'aquests d'aquest tipus de programari o d'entorns tipus Linux pot estalviar a les institucions i usuaris grans desembossaments en el pagament de llicències. Així, la seua promoció i maneig obri la porta a una relació tecnologia-usuari més interactiva en fases més avançades. El portal cultural de *Connectem* és un exemple d'aquestes possibilitats ja que està desenvolupat amb mòduls predissenyats en PHP.

L'orientació necessària per a l'ús d'aquests recursos és més exigent però comporta una major utilitat futura. Tenim així una mescla d'utilitats comunicatives, informàtiques i d'interès social coincidents en una única cosa.

Com s'ha dit abans, s'ha anat creant de forma gradual i irregular una xarxa de

telecentres en molts dels municipis de l'interior de Castelló. En tot cas, en origen és una falsa xarxa perquè en un primer moment no s'han articulats per a potenciar el seu ús en cap sentit en especial, quan és que s'ha facilitat l'accés dels habitants de les dites poblacions a aquestes instal·lacions. En nombrosos casos, es donava també la curiosa situació que estaven totes les instal·lacions físiques però passaven mesos sense que es connectaren a la xarxa.

Aquest tipus de situacions oferia, d'una banda, una oportunitat i un risc. El risc de generar desànim davant la creació d'expectatives finalment insatisfetes. L'oportunitat que s'ha articulada des del projecte *Connectem*, ha sigut la d'utilitzar les dites instal·lacions com un element de referència per als monitors del projecte com a base per al treball i punt de trobada física. En aqueix sentit, és interessant que els canvis que suposen passar d'un component d'interacció, comunicació presencial, física, a una dinàmica fonamentalment virtual i invisible, tinguen un component de referència físic per a facilitar la transició. Sembla que la transició entre tals modes de comunicar necessita aqueix suport per a ser creïbles.

La creació del portal cultural de *Connectem* ha sigut un altre referent necessari per a solidificar la presència del projecte. Igual que veiem necessària l'existència de referents físics, és també imprescindible un «lloc» virtual que servisca com descriptor, orientador i referent de «vida» comunicativa. Així, en l'any de vida del portal cultural de *Connectem* s'han incorporat a l'equip habitual de col·laboradors desenes de persones de nombrosos municipis que introdueixen habitualment notícies d'interès. La programació cultural i formativa serveix de lloc de referència als agents dels municipis a fi de compartir informació sobre zones allunyades entre si dins de la província, alhora que suposa una eina de consulta sobre bones pràctiques en el terreny dels gestors locals. Aquesta eina constitueix, a més d'un interes-

sant recurs d'informació cultural, una base de dades ordenades de les activitats culturals de l'interior de Castelló.

Finalment, pel que fa a l'interès per promoure la creació de projectes comunicatius, entenem que els potencials de major interès per a les comunitats d'interior, rau en no sols en el fet de ser receptors d'informació sinó productores i comunicadores. La lògica que es persegueix en l'orientació cap aquests projectes és la d'aconseguir iniciatives de comunicació local en xarxa que al temps servisquen per a establir xarxes cap a fora. Entenem que la millor forma de comunicar en xarxa des de les comunitats locals és la d'establir en aquestes primer una bona comunicació interna. S'incorporen les tecnologies digitals com un element afavoridor de les capacitats creatives, de desenvolupament socioeconòmic dels individus.

La facilitat de difusió dels béns i serveis juntament amb un cost marginal relativament baix, posen les TIC com a ferramenta de prestacions indiscutibles en aquests contextos.

Els monitors del projecte han desenvolupat la labor de posar-se en contacte amb potencials interessats a desenvolupar projectes comunicatius en xarxa (associacions, institucions locals, empreses i cooperatives) per a orientar-los sobre les possibilitats que ofereix Internet en la millora de la seua gestió comunicativa i de la informació. Després d'aquesta fase de contacte es van seleccionar trenta-cinc entitats i particulars voluntaris per a desenvolupar projectes en distintes poblacions de les comarques d'interior del centre i nord de Castelló.

Després de dues sessions de posada en comú amb els diferents responsables dels projectes i els tècnics vinculats a la seua tutorització, es va passar a la fase formativa i de posada en marxa de les iniciatives. Aqueixa segona fase pràctica va suposar que alguns projectes es despenjaren, però es va mantenir en funcionament la major part. La majoria d'aquests consisteixen a dissenyar i posar en marxa pàgines web amb continguts divulgatius, d'informació d'actualitat i de comercialització turística o empresarial. Són nou els projectes de promoció de turisme rural que s'unificaran en una pàgina web especial de *Connectem* dedicada al turisme rural. Així mateix, hi ha projectes de divulgació cultural, tres projectes d'informació pública d'ajuntaments, dos d'associacions i cinc projectes d'empreses de distint àmbit.

En la següent taula apareixen els projectes que s'han posat en marxa, i la seua localització espacial i adreça URL.

⁹ Programas "Internet Rural" y Disemina

NOM DEL PROJECTE	TIPUS D'ACTIVITAT	POBLACIÓ	ADREÇA WEB
Associació Dones de La Serra	Associació	La Serra	www.connectem.org.es/asoc/donesserra
Associació PENYA TAURINA LA SACSA.	Associació	La Pobla Tornesa	www.connectem.org.es/asoc/lasaca
Web de l'Ajuntament d'Albocàsser	Ajuntament	Albocàsser	www.connectem.org.es/aytos/albocasser
Web de l'Ajuntament de VILAR DE CANES	Ajuntament	Vilar de Canes	www.connectem.org.es/aytos/vilardecanes
Web de l'Ajuntament de Culla	Ajuntament	Culla	www.connectem.org.es/aytos/culla
Fundació Carles Salvador	Culturals	Benassal	www.connectem.org.es/cultura/fcsalvador
Web de l'Associació Musical de Cincorres	Culturals	Cincorres	www.connectem.org.es/cultura/bandacincorres
Ensenya tu els teus gossos	Divulgació	La Serra	www.connectem.org.es/divulga/tusgossos
Web sobre la caça	Divulgació	La Pobla Tornesa	www.connectem.org.es/divulga/caza
Ganadería Germán Vidal	Empreses	Cabanes	www.connectem.org.es/empresa/ganaderiagerman
Susana García Martínez Academia Apice	Empreses	Albocàsser	www.connectem.org.es/empresa/apice
Ines Sorolla Perruquería La Teva Imatge	Empreses	Cincorres	www.connectem.org.es/empresa/tevaimatge

Restaurante La Perdigana	Establiment d'hoteleria	Albocàsser	www.connectem.org.es/hosteleria/laperdigana
Pub l'Arquer	Establiment d'hoteleria	Albocàsser	www.connectem.org.es/hosteleria/pubarquer
Casa Rural Mas Roig	Turisme Rural	Els Rosildos	www.connectem.org.es/tr/masroig
Casa Rural Mas de Cervera	Turisme Rural	Els Rosildos	www.connectem.org.es/tr/mascervera
Els Masos de la Serra d'Engalceran	Turismo Rural	La Serra	www.connectem.org.es/tr/masosserra
Casa Rural, Casa Paquita I, Casa Paquita II	Turisme Rural	La Serra	www.connectem.org.es/tr/casapaquita
Casa rural, Mas de les Casetes	Turisme Rural	Els Rosildos	www.connectem.org.es/tr/mascasetes
Casa Rural Casa Pili	Turisme Rural	Els Rosildos	www.connectem.org.es/tr/casapili
Francisco Borrás	Turisme Rural	Torre d'En Besora	www.connectem.org.es/tr/casaborras
Casa Rural Empiera	Turisme Rural	Cinctorres	www.connectem.org.es/tr/casaempiera
Casa Roque	Turisme Rural	Morella	www.connectem.org.es/tr/casaroque

Encara que el període de tutorització dels projectes va finalitzar, es pretén continuar orientant i ajudant els responsables dels projectes a través de correu electrònic, a més de realitzar un seguiment per a conèixer-ne l'evolució.

El projecte *Connectem*, inicia el seu quart any de camí amb projectes ambiciosos tant en el terreny formatiu com per a continuar augmentant la seua actuació a totes les comarques de l'interior de Castelló. En aquest sentit, col·laborant amb la ONG PATIM es posarà en marxa un projecte formatiu de dues-centes hores dirigit a la formació de tècnics en creació de projectes locals en Internet. Aquesta iniciativa està destinada a afavorir la creació d'una empresa que dinamitze la posada en marxa de projectes productius en Internet en les àrees rurals de Castelló.

Entenem que el canvi cultural que implica optar per introduir-se en l'economia del coneixement és profund i lent i en aqueix mateix sentit en el projecte *Connectem* es dissenyen iniciatives que deixen resultats que es puguen integrar entre si i funcionar autònomament a *posteriori*. El repte que tenim en aquest moment és el de prestar suport a les iniciatives a les quals ajudem a nàixer i crear elements que s'enllacen amb aquelles per a crear una xarxa que a més de ser la base cultural per a noves iniciatives, servisca de referent d'interès i exemple, fora i dins del món rural de Castelló.

Bibliografía

- CARRACEDO VERDE, JOSÉ-DAVID. *Explorando la Estratificación Digital. Jerarquías y desigualdades en las sociedades de la información y Software Libre*. En www.fiap.es.
- GRAY, M.; HODSON, N.; GORDON, G. (1995) *El Teletrabajo*. Fundación Universidad Empresa. Madrid.
- LUCAS MARÍN, A. (1997) *La comunicación en la empresa y en las organizaciones*. Bosch, Barcelona.
- MINC, A. i NORA, S. (1ª ed. 1978) *La informatización de la sociedad*. Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1980.
- NEGROPONTE, N. (1995) *El mundo digital*. Ediciones B. Barcelona.
- ONTIVERSO, EMILIO (2005) «Atraso digital». *El País* 23-10-2005
- PÉREZ DE LOS COBOS, F. (1990) *Nuevas tecnologías y relación de trabajo*. Tirant lo Blanch, València.
- PRADAS, R. (1997) «Organización del trabajo y nuevas tecnologías», *DL*, núm. 53.
- RODRIGUEZ BAENA, L. «Ciberespacio, cibercultura y realidad virtual» dins *Documentación Social*. n° 108 *Informática, información y comunicación*. Julio y septiembre (1997) Caritas Española. Madrid.
- ROSZAK, T. (1988) *El culto a la información*. Ed. Crítica.
- TURKLE, S. (1997) *La vida en la pantalla*. Paidós. Barcelona.
- ZALLO, R. (1988) - *Economía de la comunicación y de la cultura* Akal.
- ZUBERO, I. (1996) «Participación y democracia ante las nuevas tecnologías: retos políticos de la sociedad de la Información». *TELOS*, n° 44. Madrid.